

ОЛЕКСАНДР БЕЗДУХОВ

**ПРАКТИКУМ
З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Олександр Бездухов

**ПРАКТИКУМ
З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

Ніжин – 2024

УДК 910(076)

Б39

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 12 від 28.03.2024 р.

Рецензенти:

Шовкун Т. М. – доцент кафедри географії НДУ ім. М. Гоголя, канд.
геогр. наук;

Філоненко Ю. М. – доцент кафедри географії НДУ ім. М. Гоголя,
канд. геогр. наук.

Бездухов О.

Б39 Практикум з історичної географії. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя,
2024. – 2-ге вид., перероб. та доп. – 71 с.: іл.

Даний посібник відповідає навчальній програмі для природничих спеціальностей закладів вищої освіти. Окремі розділи посібника містять певний обсяг довідкового матеріалу, а також контрольні запитання і практичні завдання. Для кращого опрацювання дисципліни в додатках підібрано певний обсяг ілюстративного та довідкового матеріалу. Зміст практикуму доповнений словником понять і термінів та списком рекомендованої літератури. Посібник адресовано студентам як денної, так і заочної форм навчання.

УДК 910(076)

© Бездухов О., 2024

© НДУ ім. М. Гоголя, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії	6
ТЕМА 2. Історична географія Давнього світу.....	8
ТЕМА 3. Історична географія Середньовіччя	15
ТЕМА 4. Епоха Великих географічних відкриттів.....	17
ТЕМА 5. Історична географія Нового часу	19
ТЕМА 6. Історична географія Новітньої доби	21
ТЕМА 7. Історична географія України	25
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	29
ДОДАТКИ	31

ВСТУП

Курс призначений для здобувачів освітнього рівня «бакалавр». Основна увага під час навчання буде приділятися вивченню основних понять про географічні особливості природи, населення і господарства минулих епох, взаємовідносин суспільства і природи. Певна увага буде приділена також вивченню етапів розвитку географічної науки.

Теоретична частина курсу базується на засвоєнні знань про теоретичні та методологічні підвалини історичної географії:

- визначення об'єкту і предмету історичної географії,
- структура історичної географії як науки,
- методи історичної географії.

Мета – виявити особливості взаємодії населення, природи і господарства на Землі на різних етапах історії людства.

Завдання курсу:

- вивчити теоретичні та методологічні основи історичної географії;
- показати роль природного середовища в антропогенезі й етногенезі та соціально-економічному і культурному розвитку суспільства;
- простежити тенденції взаємодії суспільства і природи в часовому вимірі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні знати:

- визначення історичної географії,
- місце історичної географії в системі географічних наук,
- зв'язок з іншими науками,
- роль природного середовища у розвитку суспільства,
- процес антропогенізації природного середовища,
- основні методи історико-географічних досліджень,
- зміна форм залежності людства від природи,
- основні етапи взаємовідносин суспільства і природи,
- вплив природних факторів на розселення та життєдіяльність людей,
- політична та економічна географія в різні історико-географічні етапи,

- основні етапи розвитку географічної науки,
- історико-географічний аналіз взаємодії суспільства і природи в Україні.

Студенти повинні вміти:

- на карті показати найвизначніші державні утворення і колонії в різні історико-географічні періоди,
- на карті показати маршрути найвизначніших мандрівників різних історико-географічних періодів,
- виконувати вправи та завдання для самоконтролю,
- робити узагальнення та висновки з вивченого,
- використовувати здобуті знання при вивченні інших курсів.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Дайте визначення історичної географії як наукової дисципліни.
2. Що є предметом дослідження історичної географії?
3. Яке місце займає історична географія в системі наук?
4. Проаналізуйте розвиток історичної географії як наукової дисципліни.
5. В чому полягає відмінність предмета дослідження історії географії та історичної географії?
6. З якими науками пов'язана історична географія? У чому полягає цей зв'язок?
7. Назвіть основні методи дослідження історичної географії.
8. Назвіть головні напрями історико-географічних досліджень та відповідні їм складові історичної географії.
9. Охарактеризуйте підходи до періодизації в історичній географії.
10. Вплив природних умов на заняття населення протягом історичного часу.
11. Зміни впливу людського суспільства на природне середовище протягом історичного часу.
12. Перший період взаємовідносин природи і первісних людей – епоха мисливсько-збиральницької культури.
13. Другий період взаємовідносин природи і первісних людей – перехід до відтворюючого господарства.
14. Третій період взаємовідносин природи і людей – рабовласницький лад і феодалізм.
15. Четвертий період взаємовідносин природи і людей – епоха індустріального суспільства.
16. П'ятий період взаємовідносин природи і людей – постіндустріальна епоха.

Завдання:

1. Дайте характеристику основним методам, засобам і джерелам історичної географії. Результати оформіть у вигляді табл. 1.

Таблиця 1***Методи дослідження історичної географії***

Назва методу	Особливості його застосування	Джерела, що використовуються

2. Назвіть та опишіть головні напрями досліджень історичної географії. Результати оформіть у вигляді табл. 2.

Таблиця 2***Напрями досліджень історичної географії***

Напрями досліджень	Коротка характеристика

3. Проаналізуйте періоди розвитку взаємовідносин людини і природного середовища. Відповідь оформіть у вигляді табл. 3.

Таблиця 3***Періоди розвитку взаємовідносин людини і природного середовища***

Назва історичного періоду	Тривалість	Особливості взаємовідносин людини і природного середовища
Епоха мисливсько-збиральницької культури		
Перехід до відтворюючого господарства		
Рабовласницький лад і феодалізм		
Епоха індустріального суспільства		
Постіндустріальна епоха		

ТЕМА 2. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ ДАВНЬОГО СВІТУ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Кліматичні фактори на початку становлення суспільства.
2. Основні види господарської діяльності первісних людей.
3. Поняття «коеволюція». Коеволюція людини і навколишнього природного середовища в пізньому палеоліті та мезоліті.
4. Передумови переходу до відтворюючого господарства в неоліті.
5. Сутність «неолітичної революції», її наслідки.
6. Головні райони первісного землеробства та скотарства.
7. Поняття «раси». Фактори формування рас і мовних сімей.
8. Зачатки географічних знань у первісних народів.
9. Географічні особливості стародавніх цивілізацій.
10. Географічні відкриття давніх народів.
11. Давньогрецька цивілізація.
12. Давньоримська цивілізація.
13. Взаємовідносини людини і природи в античний час.

Завдання:

1. На основі картографічних і хроностратиграфічних даних виявіть межі поширення давніх зледенінь та їх хронологічне положення на території Північної півкулі (Таб. 4, Рис. 1). На контурну карту нанесіть:

– межі давніх плейстоценових зледенінь в Європі, Азії та Північній Америці;

– центри зледенінь: Британський, Скандинавський, Північно-Уральський, Новоземельський, Таймирський в Євразії і Лабрадорський та Кордильєрський в Північній Америці.

Альпи	Середньоевропейська р-на	Східноєвропейська р-на	Північна Америка
Вюрм	Віслинське	Валдайське	Вісконсинське
Вюрм	Вартінське	Московське	—
Рісс	Заальське	Дніпровське	Іллінойське
Міндель	Ельстерське	Окське	Канзаське
Гюнц	—	—	Небраське

Принципова схема співставлення основних четвертинних зледенінь

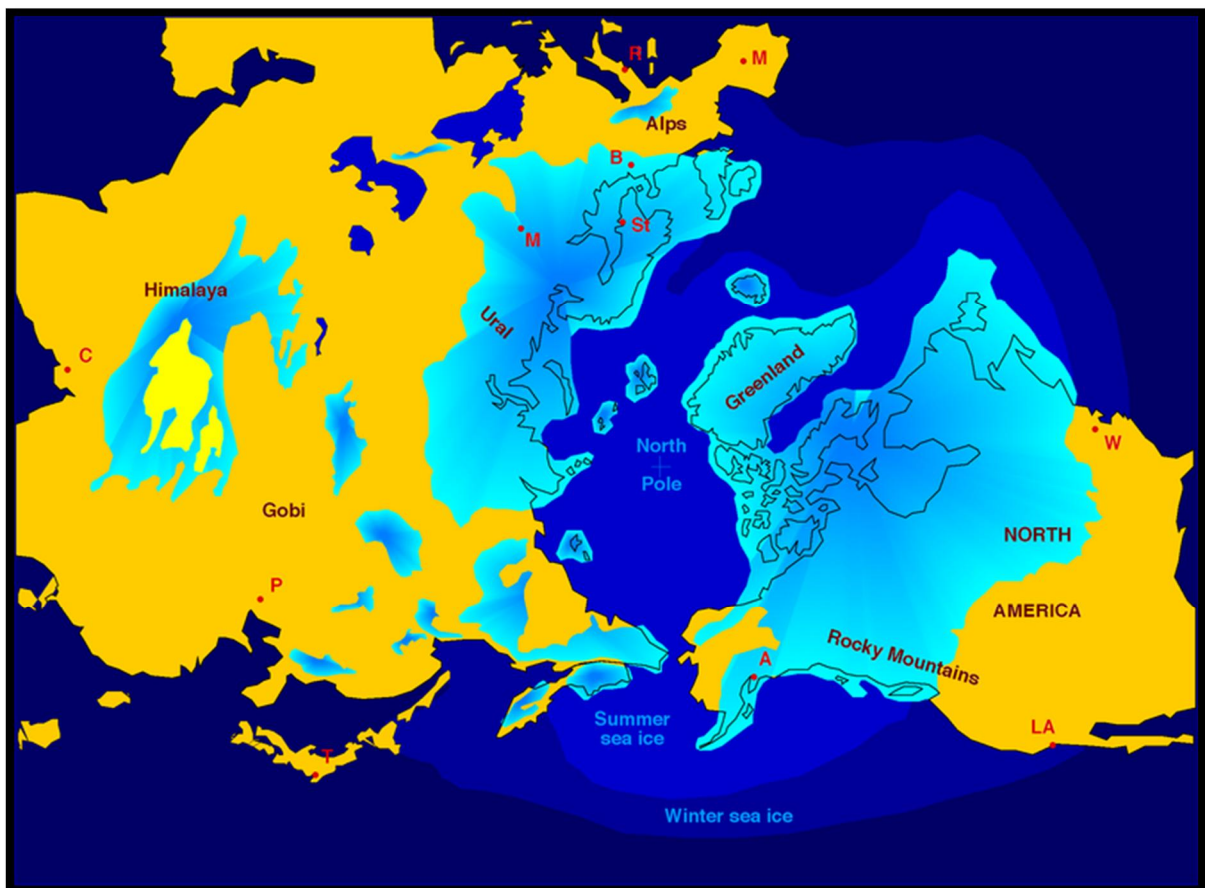

Рис. 1. Північна півкуля Землі під час останнього зледеніння

2. Ознайомтеся з наявними схемами археологічної періодизації (Додаток Б). Дайте аналіз розвитку матеріальної культури в первісну добу та заповніть табл. 5.

Таблиця 5***Розвиток матеріальної культури в первісну добу***

Назва періоду	Вік, роки	Види людини	Розвиток матеріальної

3. Дайте аналіз розселення людини, міграції в голоцені, у тому числі в неоліті. Оцініть умови життя, межі і ареали поширення неолітичних культур, їх типи господарства і приуроченість до природних зон. Заповніть табл. 6. На контурній карті світу позначте місця основних знахідок та шляхи розселення гомінідів (Додаток Г).

Таблиця 6***Життя первісних людей***

План	Палеоліт	Мезоліт	Неоліт	Енеоліт	Доба
Житло					
Їжа					
Знаряддя праці					
Заняття					

4. Опишіть головні центри одомашнення тварин та заповніть табл. 7 (Рис. 2, 3).

Таблиця 7***Головні центри одомашнення тварин***

Назва центру	Місце	Тварини	Дата

5. Опишіть головні центри походження культурних рослин та заповніть табл. 8 (Рис. 4, 5).

Таблиця 8***Головні центри походження культурних рослин***

Назва центру	Місце	Рослини	Дата

Рис. 2. Основні центри одомашнення сільськогосподарських тварин, визначені на основі археологічної і молекулярно-генетичної інформації

(1) індіки, (2) морська свинка, лама, альпака, (3) свиня, кріль, (4) велика рогата худоба, віслук, (5) велика рогата худоба, свиня, коза, вівця, двогорбий верблюд (бактріан), (6) велика рогата худоба, коза, кури, річковий буйвол, (7) кінь, (8) як, (9) свиня, болотний водний буйвол, кури, (10) кури, свині, балійська рогата худоба, (11) одногорбий верблюд (дромадер), (12) північний олень

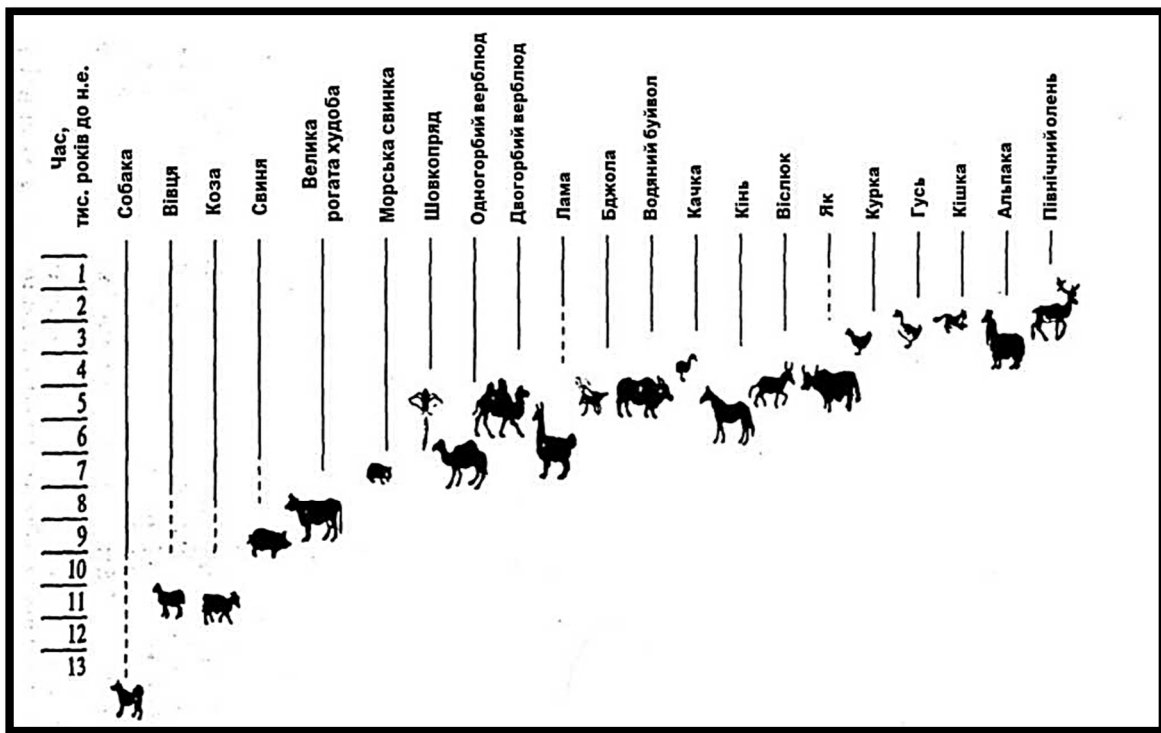

Рис. 3. Хронологія одомашнення деяких видів тварин

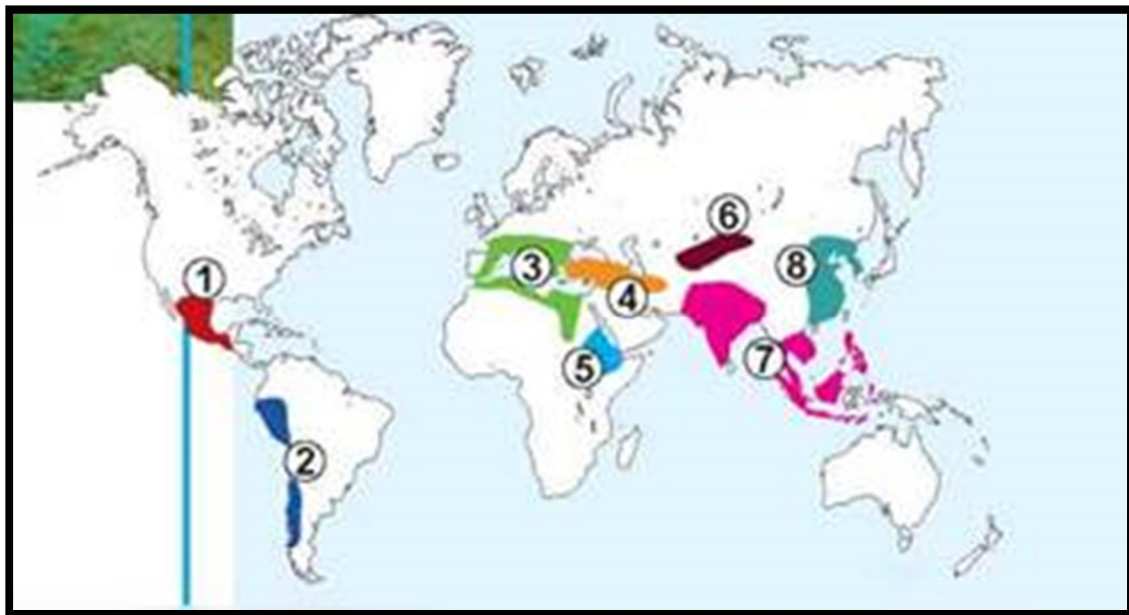

Рис. 4. Центри походження культурних рослин

1. Центральноамериканський.
2. Південноамериканський.
3. Середземноморський.
4. Передньоазійський.
5. Ефіопський.
6. Середньоазійський.
7. Індійський.
8. Китайський.

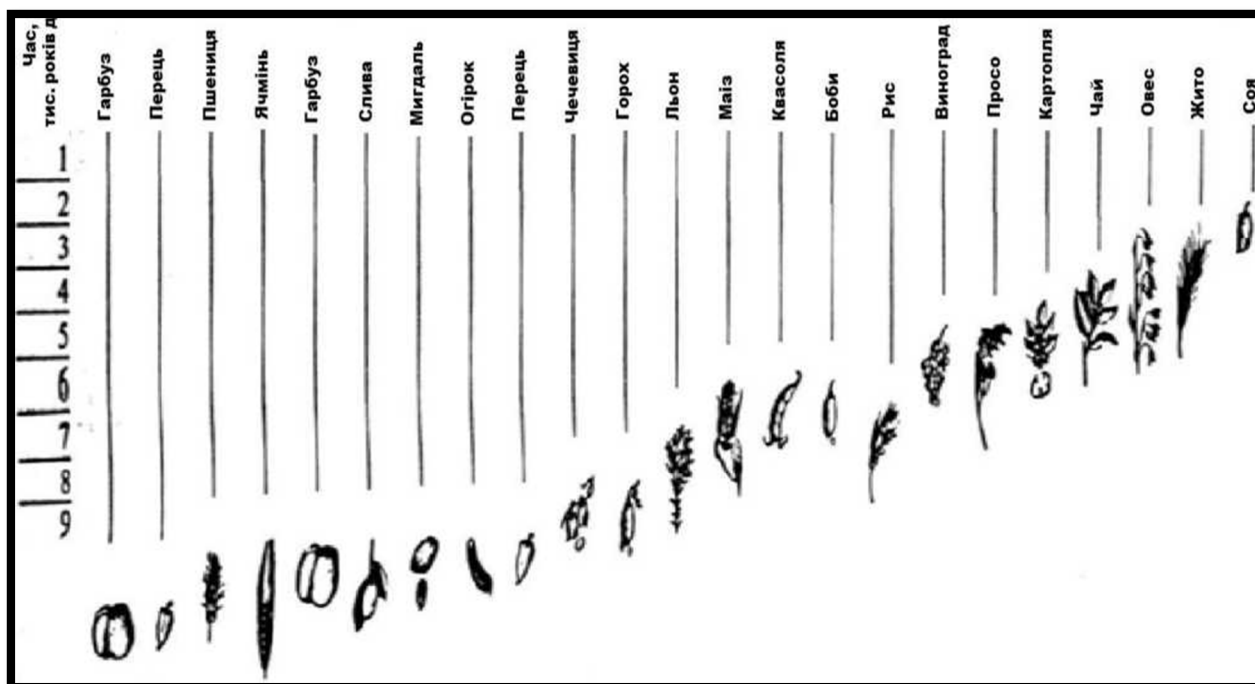

Рис. 5. Хронологія початку обробітку деяких видів рослин

5. Проаналізуйте специфічні риси історичної географії Давньої Греції та заповніть табл. 9.

Таблиця 9

Риси історичної географії Давньої Греції

Специфічні риси	Зміст	Наслідки

6. Використовуючи текст лекцій, літературні та інтернет-джерела, а також додатки Б і Г складіть хронологічну таблицю 10.

Таблиця 10

Історико-географічні події Давнього світу

Дата (ст., рік)	Політична карта (держави, колонії і т.д.)	Розвиток господарства (галузі і центри промисловості та с/г, торгівлі)	Розвиток географічних знань і відкриттів	Взаємодія людини і природи (основні риси)

7. На контурну карту нанесіть головні масиви цивілізації (держави), які існували до нашої ери; покажіть межі імперії О. Македонського, Римської Імперії; покажіть маршрути подорожей та походів Піфея, Геродота, О. Македонського, Ю. Цезаря (Додаток Г).

Індивідуальні завдання:

Підготуйте реферат про найвизначніших вчених-географів та мандрівників Давнього світу за таким списком: 1) Піфей; 2) Геродот; 3) Анаксимандр; 4) Гекатей; 5) Арістотель; 6) Ератосфен; 7) Посидоній; 8) Страбон; 9) Птолемей; 10) Подорожі Фінікійців; 11) Відкриття під час походів давніх римлян; 12) Відкриття давніх індійців; 13) Відкриття давніх китайців; 14) Відкриття давніх єгиптян; 15) Відкриття давніх народів Месопотамії;

Методичні поради до написання реферату

Реферат – це коротке викладення основних положень вчення, наукової чи навчальної проблеми у письмовому вигляді. Реферат готується, як правило на основі аналізу декількох джерел інформації, зміст яких вільно і компактно викладається у доступній для розуміння формі. Його обсяг складає не менше 5 – 7 сторінок. На початку роботи міститься план реферату, наприкінці – список використаних джерел.

Вимоги до реферату: реферат повинен мати характер самостійного дослідження запропонованої літератури. Текст реферату слід структурувати (виділити розділи, параграфи тощо); дається аналіз вивченої літератури та пропонується власна інтерпретація висновків та фактів, з якими ознайомився студент під час роботи над основними джерелами.

*Робота виконується (пишеться чітким почерком або друкується) на одній сторінці аркуша білого паперу формату А4 (210*297 мм), через півтора інтервали. Текст набирається шрифтом Times New Roman 14, між рядками інтервал – 1,5 (30 рядків на сторінку). Поля таких розмірів: ліве 30 мм, праве – 15 мм, верхнє і нижнє – 20 мм. Відступи абзаців – 1,25 см. Нумерацію сторінок подають арабськими цифрами. Титульний аркуш – перша сторінка реферату. Його включають до загальної нумерації сторінок, проте не нумерують. На наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.*

ТЕМА 3. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Кліматичні фактори епохи Середньовіччя.
2. Основні риси взаємодії людини і природи в Середні віки.
3. Загальна характеристика цивілізацій Середньовіччя.
4. Основні риси розвитку господарства, торгівлі в V-XV ст.
5. Основні торговельні шляхи на території Середньовічної Європи.
6. Причини зростання чисельності міського населення у Середньовічній Європі. Головні центри «міської економіки».
7. Головні зміни на політичній карті в період з V по XV ст.
8. Географічний світогляд та географічні відкриття епохи середньовіччя (араби (7 –12 ст.), нормани (8 – 11 ст.), сх. слов'яни (12 – 15 ст.)).

Завдання:

1. Дайте характеристику найвизначнішим державним утворенням, які існували в період з V по XV ст., заповніть табл. 11, нанесіть їх на контурну карту, вказавши час існування (Додаток Д).

Таблиця 11

Найвизначніші державні утворення Середньовіччя

Держав- ва	Час існува- ння	Держав- ний устрій, форма правлі- ння	Розвиток госпо- дарства (галузі і центри промисловості та с/г, торгівлі)	Розвиток географіч- них знань і відкриттів	Взаємодія людини і природи (основні рис)

2. Використовуючи текст лекцій, літературні та інтернет-джерела опишіть процеси внутрішньої та зовнішньої колонізації в Європі в епоху Середньовіччя, заповніть табл. 12.

Колонізація в Європі

Внутрішня	Зовнішня		
Освоєння вільних земель у Європі	Німецький «натиск на Схід» (на землі слов'ян)	Хрестові походи (Близький Схід)	Реконкіста в Іспанії (Піренейський півострів)
Причини			
Результати			

3. Використовуючи текст лекцій, літературні та інтернет-джерела заповніть таблицю 13.

Таблиця 13

Хрестові походи

Причини хрестових		Головні	Результати	Наслідки
Соціально-економічні	Релігійні			

4. Використовуючи текст лекцій, літературні та інтернет-джерела опишіть центри видобутку корисних копалин у Середньовічній Європі. Заповніть табл. 14.

Таблиця 14

Центри видобутку корисних копалин у Середньовічній Європі

Центри видобутку	Держава	Корисні копалини

5. Охарактеризуйте головні центри «міської економіки» Середньовічної Європи та заповніть табл. 15.

Головні центри «міської економіки»

Головні центри	Час розквіту	Спеціалізація

6. На контурній карті покажіть маршрути найвизначніших мандрівників середньовіччя: Ібн Батути, М. Поло, норманів, маршрути хрестових походів (Додаток Д).

ТЕМА 4. ЕПОХА ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Передумови Великих географічних відкриттів.
2. Перший (португальсько-іспанський) етап епохи Великих географічних відкриттів.
3. Пошуки англійцями та голландцями пн-сх і пн-зх проходів.
4. Колонізація Сибіру московією.
5. Роль піратів (каперів, корсарів) у Великих географічних відкриттях.
6. Відкриття Австралії та островів Океанії.
7. Економічні та географічні наслідки Великих географічних відкриттів.
8. Початок колоніальної експансії.

Завдання:

1. За даними атласів, наукової літератури та інтернет-джерел проаналізуйте найважливіші експедиції епохи Великих географічних відкриттів. Інформацію про дослідників систематизувати у вигляді табл. 16.

Таблиця 16***Найвідоміші експедиції епохи Великих географічних відкриттів***

Роки	Країна, яка відрядила експедицію	Керівник експедиції	Опис маршруту, географічні відкриття

2. На контурній карті покажіть маршрути найвизначніших мандрівників епохи Великих географічних відкриттів: Б. Діаша, Х. Колумба, В. да Гама, Ф. Магеллана, Ф. Пісарро, Д. Кабота, Г. Гудзона, В. Баренца, В. Баффіна, Ф. Дрейка, П. Кабрала, Ж. Картьє, А. Тасмана (Додаток Е).

3. Проаналізуйте історію заснування перших колоній. Визначте, які території були підпорядковані країнам-метрополіям. Дані занесіть у табл. 17 та позначте на контурній карті.

Таблиця 17***Заснування перших колоній***

Країна-метрополія	Рік заснування	Підпорядковані

Індивідуальні завдання:

Підготуйте реферат про найвизначніших вчених-географів та мандрівників Середньовіччя та епохи Великих географічних відкриттів за таким списком: 1) Ібн Батута; 2) М. Поло; 3) Х. Колумб; 4) Ф. Пісарро 5) Ф. Магеллан; 6) Б. Діаш; 7) В. да Гама; 8) Д. Кабот; 9) А. Веспуччі; 10) Г. Гудзон; 11) В. Баффін; 12) А. Тасман; 13) Ф. Дрейк; 14) П. Кабрал; 15) Відкриття норманів в X – XII ст.

ТЕМА 5. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ НОВОГО ЧАСУ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Зміна взаємовідносин людини і природи в зв'язку з індустріалізацією та урбанізацією. Промислове виробництво – основний чинник впливу на природу.
2. Грабіжницьке використання природи під час освоєння Північної Америки в XVIII – XIX ст. Поширення прискореної ерозії внаслідок розорювання земель і вирубки лісів.
3. Забруднення оточуючого середовища внаслідок добування корисних копалин та промислових виробництв. Вплив забруднення на здоров'я людей. Туберкульоз – «хвороба індустріалізації».
4. Головні зміни на політичній карті світу в період з XVIII до поч. XX ст.
5. Територіальна консолідація – становлення територіальних держав в кінці XVIII ст. – XIX ст.
6. XIX ст. – «століття націоналізму і національних держав».
7. Початок XVIII ст. – формування нової структури світової економіки – національна англійська економіка.
8. Формування в другій половині XIX ст. нових центрів економіки. Перетворення структури світової економіки в «поліцентричну».
9. Географія населення в XVIII – XIX ст.
10. Друга половина XVIII ст. – XIX ст. – новий етап Європейської колоніальної політики.
11. Географічні відкриття та розвиток географічного світогляду у XVIII – XIX ст.

Завдання:

1. Дайте характеристику найвизначнішим державним утворенням, які існували в другій половині XVIII – XIX ст., заповніть табл. 18., нанесіть їх на контурну карту вказавши час існування (Додаток Є).

Таблиця 18***Найвизначніші державні утворення Нового часу***

Держава	Час існування	Державний устрій, форма правління	Розвиток господарства (галузі і центри промисловості та с/г, торгівлі)

2. Розгляньте особливості колонізації Африки та Азії в історичному розрізі, виділіть етапи колонізації, охарактеризуйте кожен з них. Проведіть системний аналіз колоніальних володінь, заповніть табл. 19.

Таблиця 19***Колоніальне минуле країн Африки та Азії***

Країни-метрополії	Колоніальні володіння	Рік колонізації

3. Проаналізуйте особливості взаємодії суспільства і природи в епоху становлення капіталізму, заповніть табл. 20.

Таблиця 20***Особливості взаємодії суспільства і природи в епоху становлення капіталізму***

Види впливу	Держава, регіони	Наслідки
Індустріалізація		
Урбанізація		
Видобуток корисних копалин		
Вирубубвання лісів		
Розорювання степів		
Експлуатація річок		

4. За даними атласів, наукової літератури та інтернет-джерел проаналізуйте найважливіші експедиції Нового часу (Додаток Є). Інформацію про дослідників систематизуйте у вигляді табл. 21.

Таблиця 21

Найвідоміші експедиції Нового часу

Роки	Країна, яка відрядила експедицію	Керівник експедиції	Опис маршруту, географічні відкриття

5. На контурній карті покажіть маршрути найвизначніших мандрівників Нового часу: Д. Кука, Ж. Лаперуза, Е. Бонплана, Д. Лівінгстона, М. Фліндерса, І. Крузенштерна і Ю. Лисянського, А. Гумбольдта, А. Норденшельда, Ф. Нансена, Р. Амундсена, Р. Скотта, Р. Пірі (Додаток Є).

Індивідуальні завдання:

Підготуйте реферат про найвизначніших вчених-географів та мандрівників Нового часу за таким списком: 1) Д. Кук; 2) Ж. Лаперуз; 3) Бонплан; 4) Д. Лівінгстон; 5) М. Фліндерс; 6) М. Миклухо-Маклай; 7) А. Гумбольд; 8) К. Ріттер; 9) Р. Пірі; 10) І. Крузенштерн і Ю. Лисянський; 11) А. Норденшельд; 12) Ф. Нансен; 13) Ф. Ріхтгофен; 14) А. Геттнер; 15) Р. Амундсен.

**ТЕМА 6. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ
НОВІТНЬОЇ ДОБИ (2 год.)**

Контрольні запитання до теми:

1. Політична карта світу між Першою та Другою світовими війнами.
2. Головні риси економічної географії міжвоєнного періоду.
3. Зміни на політичній карті світу після Другої світової війни.
4. Розпад світової колоніальної системи.

5. Головні риси економічної географії післявоєнного періоду.
6. Основні тенденції господарського розвитку різних регіонів світу в 90-х роках ХХ ст. – поч. ХХІ ст.
7. Процеси глобалізації економіки.
8. Новітні зміни на політичній карті світу (90 рр. ХХ ст. – ХХІ ст.), розпад срсп та соціалістичного табору.
9. Демографічні процеси ХХ ст.
10. Основні риси взаємодії суспільства і природи протягом ХХ ст.
11. Розвиток географічної науки та відкриття в ХХ ст. – ХХІ ст.

Завдання:

1. Дослідіть кількісні зміни на політичній карті світу в ХХ – ХХІ столітті за періодами:

- кількісні зміни між I та II світовими війнами,
- кількісні зміни після II світової війни,
- кількісні зміни з 1990 р. по наш час.

Дані занесіть до таблиці 22. Зробіть письмовий висновок.

Таблиця 22

Характеристика політичної карти світу за кількісними змінами

Країни	Приєднання відкритих земель	Територіальні надбання або втрати внаслідок війн	Об'єднання або розпад держав	Добровільні поступки (або обмін) ділянок суходолу	Відвоювання суходолу у моря (намив територій)
Кількісні зміни між I та II світовими війнами					
Кількісні зміни після II світової війни					
Кількісні зміни з 1990 р. по наш час					

2. Дослідіть якісні зміни на політичній карті світу в ХХ – ХХІ столітті за періодами:

- якісні зміни між I та II світовими війнами;
- якісні зміни після II світової війни;
- якісні зміни з 1990р. по наш час.

Дані занесіть до таблиці 23. Зробіть письмовий висновок.

Таблиця 23

***Характеристика політичної карти світу
за якісними змінами***

Країни	Історична зміна суспільно-економічної формації	Придбання країною політичного суверенітету	Введення нових форм державного устрою	Утворення міждержавних політичних союзів та організацій	Поява та зникнення в регіоні «осередків напруги» – осередків конфліктних міждержавних ситуацій
Якісні зміни між I та II світовими війнами					
Якісні зміни після II світової війни					
Якісні зміни з 1990 р. по наш час					

3. Охарактеризуйте етапи деколонізації Африки (табл. 24).

Таблиця 24

Деколонізація країн Африки

Етап деколонізації (рік або десятиліття)	Країна

4. Виявіть країни або території світу, що й досі знаходяться під іноземним контролем (табл. 25).

Таблиця 25

Сучасні залежні території світу

Країни або території	Держави, під чиїм контролем вони знаходяться	Форма залежності

5. Зробіть серію контурних карт, на яких покажіть зміни на політичній карті світу на 1924 р., 1950 р., 2024 р. В дужках зазначте дати цих змін (Додаток Ж).

6. Охарактеризуйте особливості взаємодії суспільства та природи після закінчення Другої світової війни, заповніть табл. 26.

Таблиця 26

Періодизація взаємодії суспільства та природи в післявоєнний час

Етапи	Тривалість	Вплив різних антропогенних факторів (регіони)	Природоохоронні заходи
Перший етап	1945–1970 рр.		
Другий етап	1970–1980 рр.		
Третій етап	1980–2024 рр.		

Індивідуальні завдання:

Підготуйте реферат про найвизначніших вчених-географів та мандрівників Новітньої доби за таким списком: 1) В. Бунге; 2) А. Веґенер; 3) Г. Ларсен; 4) Е. Хілларі; 5) Ж. Кусто; 6) Відкриття і

підкорення Маріанського жолобу; 7) Т. Хейердал; 8) Ф. Уайдл; 9) В. Пенк; 10) Аерокосмічні дослідження в 20-21 ст.; 11) Міжнародний геофізичний рік; 12) Екологізація наук про Землю; 13) Використання геоінформаційних систем в географії; 14) Дослідження Світового океану в 20-21 ст; 15) Дослідження Антарктиди в 20-21 ст.

ТЕМА 7. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ (2 год.)

Контрольні запитання до теми:

1. Історія формування ландшафтів України.
2. Історія формування господарського комплексу України.
3. Історична географія Українських земель до XIII ст.
4. Південноруські землі в сер. XIII – сер. XVII ст. Державне підпорядкування, адміністративно-територіальний устрій. Географія козацької держави.
5. Державно-територіальний устрій українських земель у кінці XVII – поч. XX ст.
6. Демографічні процеси в українських землях у XIX – XX ст. Міграційні потоки. Урбанізація.
7. Україна Новітньої доби: проблеми територіального самовизначення, адміністративно-територіальний поділ.
8. Вплив господарської діяльності людини на ландшафти України протягом історичного часу.
9. Історія досліджень території України.

Завдання:

1. Вивчіть основні етапи формування території України та її сучасного адміністративно-територіального поділу (Додаток В). Встановіть і запишіть в таблицю 27 події, які пов'язані з такими історичними датами у формуванні території країни.

Етапи формування території України

Дати	Історичні події
VII ст.	Майже всю територію України заселили слов'янські племена антів
VIII – XI ст.	
XV – XVIII ст.	
1654 р.	
1775 р.	
7 листопада 1917 р.	
25 грудня 1917 р.	
13 листопада 1918 р.	
22 січня 1919 р.	
1922 р.	
1939 р.	
1940 р.	
1945 р.	
1954 р.	
1991 р.	
2014 р.	
2020 р.	
2022 р.	
2024 р.	

2. На контурній карті покажіть основні етапи формування сучасної території України (Додаток 3). Штриховкою позначте окуповані в 2014-2024 рр. території України.

3. На контурній карті покажіть адміністративно-територіальні одиниці України станом на 1 січня 2024 року (Додаток 3). Позначте перейменовані топоніми на підставі Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

4. Проаналізуйте історію розвитку господарського комплексу України, заповніть табл. 28.

Таблиця 28

Історія розвитку господарського комплексу України

Період	Розвиток господарства (галузі і центри промисловості та с/г, торгівлі)	Взаємодія людини і природи (основні риси)
Розвиток господарства України до ХІХ ст.		
Розвиток господарського комплексу України в ХІХ ст. – на початку ХХ ст.		
Розвиток господарського комплексу України в складі срср		
Розвиток економіки України у 90-х роках ХХ ст.		

5. Ознайомтеся з історією розвитку географічних досліджень і географічної науки в Україні, заповніть табл. 29.

Таблиця 29

*Періодизація географічних досліджень
і географічної науки в Україні*

Період	Трива- лість	Головні риси досліджень	Персо- налії
Період початкового пізнання природи			

Географічні відомості про Україну в античний час			
Географічні уявлення періоду Київської держави			
Період після монголо-татарського нашествия			
Період галузевих досліджень			
Період комплексних природничих досліджень			
Сучасний період географічних досліджень			

Індивідуальні завдання:

Підготуйте реферат про найвизначніших вчених-географів, які досліджували територію України за таким списком: 1) Г. Л. де Боплан; 2) П. Чубинський; 3) В. Вернадський; 4) П. Тутковський; 5) Б. Срезневський; В. Кубійович; 6) С. Рудницький; 7) К. Воблій; 8) В. Бондарчук; 9) К. Геренчук 10) О. Маринич; 11) П. Шищенко; 12) Дослідження території України в Античний період; 13) Розвиток географії в Україні в другій половині 20 ст.; 14) Розвиток географії в Україні з 1991 р. до сьогодні; 15) Діяльність Інституту географії Національної академії наук України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бездухов О. А. Історична географія : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 165 с. : іл.
2. Влах М. Історія географії : навч. посібник. 2-ге вид., допов., перероб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 338 с.
3. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями: історична література. Донецьк : БАО, 2008. 736 с. : іл.
4. Дністрянський М. С. Вступ до історичної географії України : Цикл лекцій. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 44 с.
5. Жупанський Я. І. Географічні відомості і географія в Україні в давні часи. Чернівці, 1992. 125 с.
6. Жупанський Я. І. Історія географії в Україні : навч. посіб. Львів : Світ, 1997. 264 с.
7. Клейборн А. Історія географічних відкриттів і досліджень. К. : Країна Мрій, 2011. 104с.
8. Корнус О. Г. Історична географія: навчальний посібник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. 156 с.
9. Овдієнко П. П. Історична географія : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДПУ, 2000. 165 с.
10. Сегеда С. Основи антропології : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 335 с.
11. Стефанюк Г. В. Історична географія: опорні конспекти лекцій, глосарій і самостійна робота. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. 128 с.
12. Трубчанінов С. В. Історична географія України: курс лекцій. Кам'янець- Подільський : Оіюм, 2005. 191 с.
13. Щодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 298 с.

Інформаційні ресурси

1. Географічний портал. URL: <http://geosite.com.ua>.
2. Географія. URL: <http://geoswit.ucoz.ru>.

3. Етнічна географія, етнографія, етнологія.
URL: [http://ukr.tur.narod.ru/etno/etno .htm](http://ukr.tur.narod.ru/etno/etno.htm).
4. Історія України - History of Ukraine (Інститут історії України).
URL: <http://www.history.org.Ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>.
5. Макарчук С.А. Етнографія України: Навч. посіб. Львів: Світ, 2004. URL: http://ebk.net.ua/Book/history/makarчук_eu/index.htm
6. Пізнавальний сайт «Географія». URL: <http://geoknigi.com>.
7. Українська етнографія. URL: <http://etno.iatp.org.ua>.
8. Gumilevica: гипотезы, теории, мировоззрение. URL: <http://www.gumilevica.kulichki.net>.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

Античність (від лат. *Antiquus* – «давній») – період історії від 800 року до н. е. до 600 року н. е. у регіоні Середземного моря.

Антропогенез – процес формування сучасної людини.

Археологічна культура – сукупність характерних рис, притаманних виробам певної людської спільноти на визначеній території в певний проміжок часу.

Асиміляція – дії, що примушують кого-, або що-небудь бути подібним до себе, перетворювати на свій лад. Втрата власної мови, культури і самосвідомості представниками народу, які знаходяться в середовищі іншого народу.

Варвар (*Barbarian*) – термін, який використовується для опису людей або груп, які відображають агресивну або нецивілізовану поведінку. У давнину варвари часто асоціювалися з племенами або народами, які жили поза межами цивілізованих держав.

Велике переселення народів – умовна назва в сучасній історіографії руху племен і народів Європи у IV – VII ст. в різних напрямках, що розпочався з вторгнення племен гунів у північну частину Римської імперії в 375 році.

Великий шовковий шлях – найвідоміший торговельний маршрут старожитності, що виник у перші сторіччя до нашої ери. Ним товари з Китаю потрапляли до Східної та Західної Європи, Близького Сходу, Північної Африки.

Гідроніміка – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає походження назв річок, водойм та озер.

Гомініди, або людиноподібні (*Hominidae*) – родина ряду приматів, включає як викопних (пітекантропа, неандертальця та ін.), так і сучасних людей.

Держава – форма організації суспільства, покликана регулювати відносини всередині й захищати від зовнішніх ворогів.

Домініон – самоврядна колонія.

Еволюція – процес поступових закономірних змін у природі й суспільстві.

Експансія (від лат. *expansio* – «поширення») – розширення сфери панування (впливу) держав, що здійснюється як економічними (вивезення капіталу, кабальні позички), так і позаекономічними методами (дипломатичний тиск, збройне захоплення тощо).

Етногенез – концепція формування та розвитку етнічних спільнот. Традиційна оцінка етносів визначається ретроспективно за допомогою даних різних дисциплін від початкової точки безперервності етнокультурного розвитку конкретного народу.

Ієрархія – поділ суспільства на вищі й нижчі верстви.

Імперія – держава з єдиним центром, який керує багатьма завойованими народами.

Індустріалізація – процес створення великого машинного виробництва і перехід на цій основі від аграрного до індустріального суспільства.

Іригаційне (зрошувальне) землеробство – вид землеробства, заснований на зведенні споруд та пристосувань для зрошення (іригації) землі.

Історична географія – галузь географічних знань, що вивчає в плані просторово-хронологічних змін та взаємозв'язків природні та соціально-економічні територіальні системи.

Історична географія розселення та населених пунктів – галузь знань, яка вивчає історичні процеси заселення та формування мережі населених пунктів.

Історична демогеографія – наука про соціально-економічні, політичні та національно-територіальні проблеми, зайнятість та розселення населення.

Історична етногеографія – галузь знань, яка вивчає територіальну організацію етнонаціональної сфери на різних історичних етапах та її динаміку впродовж історичного часу.

Історична картографія – наука про відображення історичних подій на географічних картах, методи їх відображення, відтворення та використання карт.

Історична політична географія – галузь знань, яка вивчає історичні зміни державних територій, кордонів, столиць, територіально-адміністративного устрою.

Історична соціально-економічна географія – галузь знань, яка вивчає історичні форми територіальної організації соціальної сфери та господарства.

Карти-портолани – навігаційні карти.

Картографічний метод – дає змогу змодельовати географічну ситуацію на історичних зрізах і відобразити ситуацію діахронічно, тобто показати зміни в розвитку географічних об'єктів упродовж історичних періодів.

Коеволюція (від лат. со- – з, разом та еволюція) – еволюційна взаємодія організмів різних видів, які не обмінюються генетичною інформацією, але тісно пов'язані біологічно. В даному випадку під терміном коеволюція вчені розуміють порівняльний аналіз процесів становлення первісних людей та навколишньої природи.

Колоніалізм – політичне, економічне й духовне поневолення слаборозвинених країн більш розвиненими.

Колоніальна імперія – велика держава (метрополія) із залежними територіями (колоніями), які зазнають пограбування та експлуатації.

Колонія – країна, територія, що позбавлена політичної, економічної самостійності і знаходиться під владою іноземної держави – метрополії.

Конкістадори (від ісп. conquista – завоювання) – учасники іспанських загарбницьких походів у Південну й Центральну Америку в кінці 15 – 16 ст., які супроводжувалися винищенням і поневоленням племен і народів Вест-Індії, Центральної і Південної Америки, спустошенням і пограбуванням цілих областей.

Космогонія (грец. κοσμογονία, від грец. κόσμος – світ, Всесвіт і грец. γονή – народження) – галузь науки, в якій вивчається походження і розвиток космічних тіл і їх систем: зірок і зоряних скупчень, галактик, туманностей, Сонячної системи і всіх тіл, що входять до неї – Сонця, планет (включно із Землею), їх супутників, астероїдів (або малих планет), комет, метеоритів.

Матріархат (лат. «мати» і гр. «влада») – форма первісного родового суспільства, де родові групи утворювалися за спорідненістю по жіночій лінії та з керівною роллю у них жінки.

Мезоліт (від гр. μέσος – середній, проміжний і λίθος – камінь) – епоха кам'яної доби, що була перехідною між палеолітом і неолітом (інколи називають епіпалеолітом). Датується 12 – 8 тисячоліттями до н. е.; середній кам'яний вік.

Мезолітична криза ресурсів – це період в історії людства, який характеризувався різким скороченням доступних ресурсів. Це сталося в кінці льодовикового періоду, коли клімат почав швидко змінюватися. Льодовики танули, рівень моря піднімався, і багато тварин, на яких полювали люди, мігрували або вимерли.

Метод діяхронічного аналізу – відстеження впродовж усього історичного часу, або тривалого часу його еволюції, якогось географічного об'єкта чи компонента (державних кордонів, адміністративно-територіального устрою тощо).

Метод історико-географічних зрізів – реконструкція на конкретний час конкретного періоду географічної ситуації в одній із сфер (політичній, економічній, релігійній тощо), яку описують науковою мовою та моделюють на відповідних картах.

Метод історико-географічного районування – допомагає у формуванні історико-географічних районів, розкриває відмінності їхнього історико-географічного розвитку.

Метод історико-географічної періодизації – виділення часових проміжків у розвитку географічних об'єктів чи їхніх поєднань, які характеризуються подібністю умов, відносною одноманітністю та стабільністю.

Метод порівняння в історичній географії – здійснення історико-географічного порівняння з урахуванням часових особливостей та географічних масштабів й регіональних особливостей.

Метод типології в історичній географії – здійснення історико-географічної типології з урахуванням часових особливостей та географічних масштабів й регіональних особливостей.

Місто-держава – держава, яка складається з одного міста та навколишньої території.

Монарх – верховний правитель, який передає свою владу у спадок молодшим членам родини.

Неоліт (давньогр. νέος – новий і λίθος – камінь) – новий кам'яний вік, що заступив палеоліт і мезоліт та передував мідному віку. Період неоліту датується відрізком часу з 9-го до 3-го тис. до н. е. В неоліті поряд з рибальством і мисливством почали розвиватися скотарство й землеробство, з'явилися і поширилися гончарство й ткацтво. Був часом розквіту матріархату.

Неолітична революція – історичний період переходу в епоху неоліту від привласнювального до відтворювального типу господарства, виникнення тваринництва, землеробства. Цей процес сприяв також народженню ремесел та торгівлі.

Новий час – період всесвітньої історії від середини XV століття до початку XX століття.

Новітня доба – термін історіографії, період всесвітньої історії, що починається з 1914 року й триває досі.

Ономатологія – галузь знань, яка досліджує походження історичних назв.

Палеоліт (від гр. παλαιός – старий. і λίθος – камінь) – давній кам'яний вік, початок якого відносять до 2 500 000 тому назад, а закінчення – до 10 000 років до н. е.; найдавніший період людського суспільства. Характеризується поширенням примітивних знарядь праці з дерева, каменю і кістки, пануванням мисливства та збиральництва. За пізнього палеоліту сформувалась сучасна людина.

Периєгес (грец.) – збір історичних відомостей про місця і людей, за географічним маршрутом. Ініціатором жанру можна вважати грецького історика і географа Гекатея з Мілета.

Перипл (грец. Περίπλους, від περιπλέω, «плисти колом (навколо), огинати») – вид давньогрецької літератури, в якому описуються морські подорожі і морські плавання вздовж берегів.

Політична географія – це наукова галузь, яка вивчає територіальну організацію політичних явищ і процесів.

Політична карта світу – це географічна карта світу, на якій позначено територіально-політичний поділ світу, материків або великих географічних регіонів.

Протоміста – великі поселення доби неоліту та енеоліту. Вони були досить розвиненими, мали ремісниче виробництво та спеціальні споруди, такі як храми, але структура їхнього населення відповідала великому селу, а не місту: у ній були відсутні майнове та соціальне розшарування, яскраво виражена владна верхівка.

Раса – група людей, що склалася в певних географічних умовах і представники якої мають деякі спільні спадкові ознаки.

Революція – докорінна порівняно швидка зміна.

Релігія – набір вірувань і віровчень, а також звичаїв, традицій, обрядів, правил життя та поведінки людей, що існують у суспільстві.

Середньовіччя – період європейської історії від V століття (падіння Римської імперії і Велике переселення народів) до епохи Відродження та Реформації, кінець XV століття – початок XVI століття.

Стародавній світ – термін, що описує всесвітню історію людства з початку писаної історії до Середньовіччя (IV тис. до н. е. – V ст. н. е.)

Суспільство – організоване в певний спосіб стійке об'єднання різних соціальних груп.

Топоніміка – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає походження назв населених пунктів.

Хорографія (від грец. Χῶρος (chōros) – «місцевість» і γράφω (graphō) «описую») – розділ географії, що використовує описові методи в аналізі своєрідних рис місцевостей. Хорографія описує індивідуальність і унікальні характеристики країни або регіону. Термін вперше був введений давньогрецьким географом Птолемеєм, який трактував хорографію на протигагу географії, що ґрунтується на точних математичних методах, як швидше мистецтво, що звертає увагу на деталі, ніж як науку, що прагне до узагальнення.

Цивілізація – спосіб організації суспільства, господарства, культури, поширений на певній території у визначений проміжок часу.

Чиновник – людина, яка здійснює управління від імені держави та отримує за це платню.

ОСНОВНІ ПОДІЇ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ

Періоди			Основні події		
Кам'яний вік 2,5 млн – 4 тис. рр. до н.е.	Палеоліт 2,5 млн – 12 тис. рр. до н.е.	<i>Нижній</i> 2,5 млн – 100 тис. рр. до н.е.	Праобщина (первісне стадо)	Ранньородова	Епоха первісного егоїзму і система домінування. Колективне добування продуктів харчування та відсутність рівномірного їх розподілу
		<i>Середній</i> 100 – 40 тис. рр. до н.е.			Епоха рівноправ'я (первісний комунізм). Колективне добування та колективний розподіл продуктів харчування
		<i>Верхній</i> 40 – 12 тис. рр. до н.е.			Архаїчне господарство. Привласнюючий тип господарства
	Мезоліт 12 – 6 тис. рр. до н.е.		Родовщина	Пізньюрова	Високоспеціалізоване та комплексне господарство
	Неоліт 6 – 4 тис. рр. до н.е.				Відтворююче господарство

Періоди			Основні події
Бронзовий вік рубіж 4-3 тис. – 2-1 тис. до н.е.	Історія стародавнього Сходу 4 тис. до н.е. – 30 р. до н.е.	Сусідська територіальна община	Другий та третій поділи праці Виникнення держави Утворення міст-держав та перших імперій Патріархальне рабовласництво
	Історія Античності кін. III тис. до н.е. – 476 р. н.е.	Історія Стародавньої Греції кін. 3 тис. – 4 ст. до н.е.	
Історія еллінізму 4 ст. – 30 р. до н.е.			Створення імперії Олександра Македонського Поєднання східних та грецьких традицій
Історія Стародавнього Риму 753 р. до н.е. – 476 р. н.е.			Перетворення Риму з полісу на світову державу Pax Romana Криза класичного рабовласництва Велике переселення народів
Залізний вік з початку 1 тис до н.е.	Історія Середніх віків кін 5 – 16 ст.	Раннє Середньовіччя кін. 5 – сер. 11 ст.	Утворення варварських королівств у Західній Європі Зародження феодальних відносин Середньовічні імперії

Періоди		Основні події
	Високе Середньовіччя 11 – кін. 14 ст.	Класичний феодалізм Система залежності селянства Сеньйоріальна монархія Феодальні війни Хрестові походи Імперії Чингізхана і Тамерлана на Сході
	Пізнє Середньовіччя кін.14 – 16 ст.	Криза феодалізму у Західній Європі Зародження капіталістичних відносин Станово-представницькі монархії Становлення абсолютизму Відродження Великі географічні відкриття та початок колонізації Реформація

	Періоди	Основні події
	<p>Історія Нового часу 16 – поч. 20 ст.</p>	<p>Утворення колоніальних імперій у Західній Європі Мануфактурне виробництво Становлення національних держав Тридцятирічна війна Війна за незалежність США Буржуазні революції Наполеонівські війни Віденський конгрес Промислова революція у Західній Європі Латиноамериканські революції Громадянська війна в США Об'єднання Німеччини та Італії Реставрація Мейдзі у Японії Буржуазні реформи в Росії Початок боротьби за колоніальний переділ світу</p>

	<p>Історія Новітнього часу (Модерна історія) 20 – поч. 21 ст.</p>	Перша світова війна Революція в Росії та утворення срср Становлення Версальсько- Вашингтонської системи світоустрою Зародження тоталітарних ідеологій Велика депресія Друга світова війна Становлення Ялтинсько- Потсдамської системи світоустрою Утворення біполярної системи та початок Холодної війни Інтеграційні процеси у Західній Європі Деколонізація країн Азії та Африки Науково-технічна революція Економічні реформи в Китаї Розпад срср та завершення Холодної війни Операція НАТО в Югославії Терористичний напад на США Війна в Афганістані та Іраку Економічна криза «Арабська весна»
--	---	--

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ ГОЛОВНИХ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ УКРАЇНИ

V століття до Р.Х.	На півдні України утворюється Скіфська держава та численні грецькі колонії-поліси.
I - II століття від Р.Х.	Південна та південно-західна Україна після тривалих воєн стають частиною Римської імперії.
482 рік	Заснування Києва як столиці східнослов'янської держави.
VIII століття	Формується велика мультинаціональна феодальна імперія Київська Русь, територія якої сягала від Балтійського до Чорного й Азовського морів.
988 рік	Великий князь Київський Володимир Великий запроваджує християнство.
X - XII століття	“Золотий вік” Київської Русі, її політичного розвитку й культури. Держава розпадається не так від ударів численних завойовників, як через феодальну ворожнечу.
1240 рік	Київ узято штурмом монгольськими загарбниками. Культурний центр України переміщується до Галицько-Волинської держави короля Данила.
XIV століття	Україна входить до складу Великого князівства Литовського.
XV - XVI століття	Формування козацької республіки.
XVII століття	В результаті кривавої й тривалої війни за незалежність Україна відокремлюється зі складу Речі Посполитої. Політичний устрій – гетьманство (гетьман – виборний керівник із диктаторськими повноваженнями) нагадує

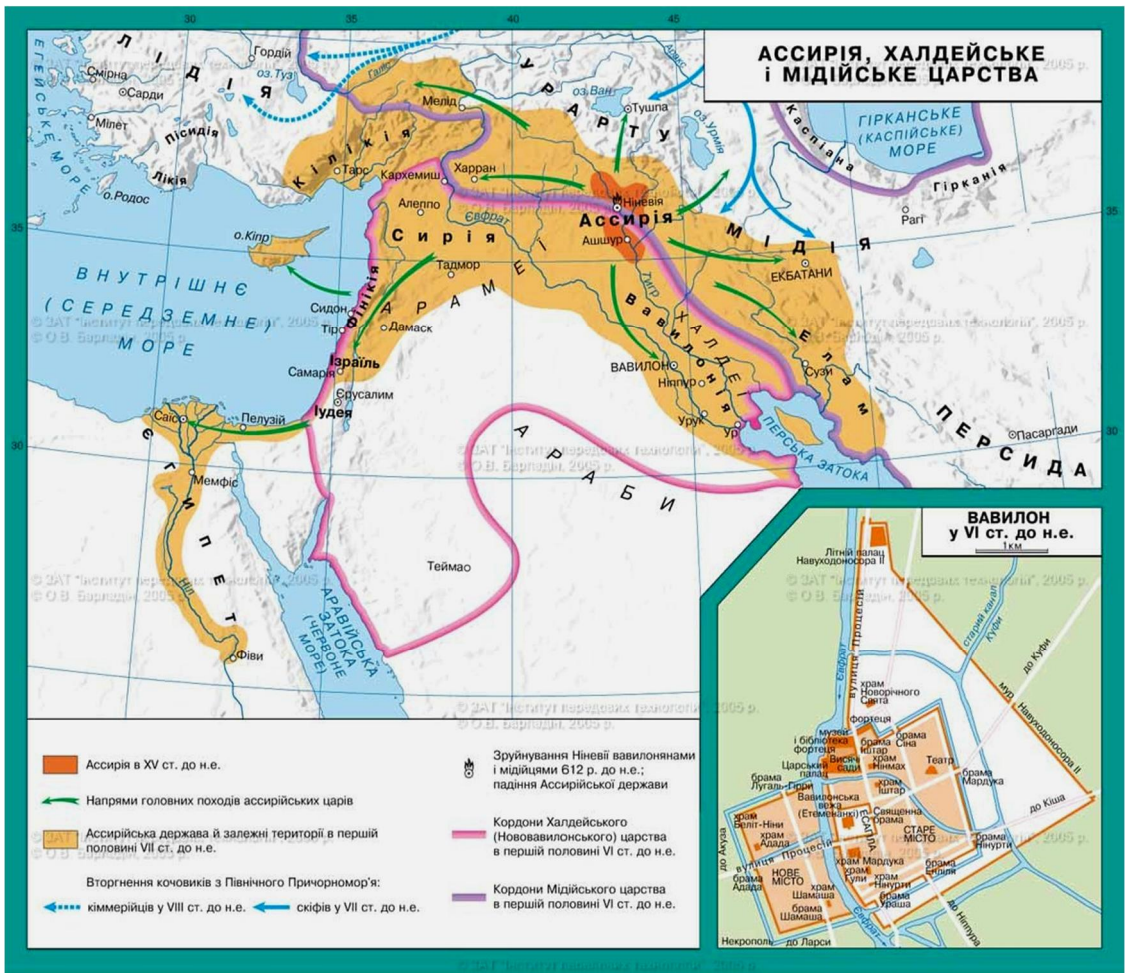
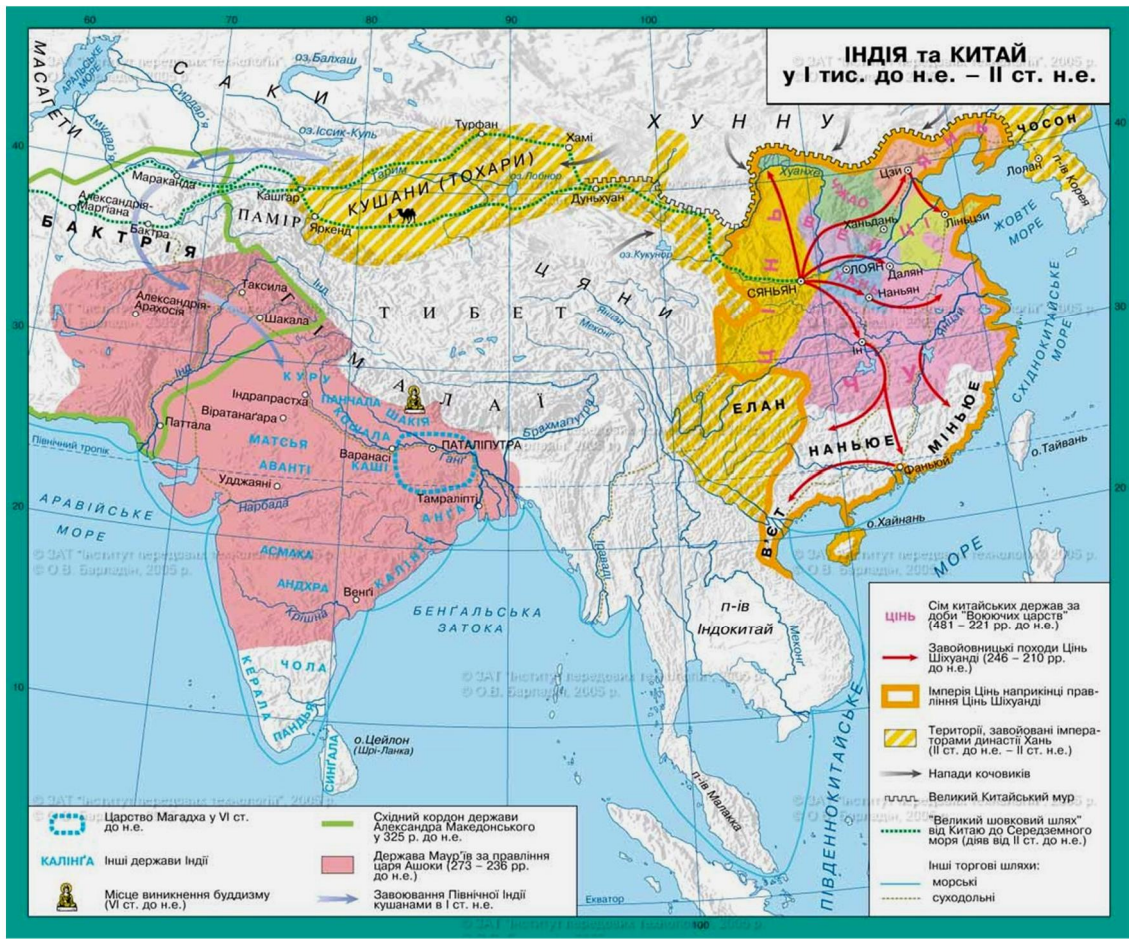
	ранні демократії Європи, наприклад, голландську та британську.
1654 рік	Гетьман Богдан Хмельницький укладає Переяславську унію із московською державою. Внутрішня автономія зберігається.
Початок XVIII століття	Гетьман Іван Мазепа, занепокоєний імперською експансією москви (тоді вже російської імперії), намагається відновити незалежність України в спілці зі Швецією, але зазнає поразки.
Кінець XVIII століття	Україна остаточно втрачає автономію та стає провінцією російської імперії. Західні землі України поставляють під контроль Австрійської імперії (згодом – Австро-Угорщини).
1917 рік, березень-липень	Україна відновлює автономію і встановлює дипломатичні стосунки із демократичним Тимчасовим урядом росії.
7 листопада 1917 року	Революція у Санкт-Петербурзі. Початок більшовицької експансії.
20 листопада 1917 року	Проголошення Української Народної Республіки.
22 січня 1918 року	Проголошення незалежності України.
1917 - 1920 роки	Громадянська війна та встановлення радянської влади.
1932 - 1933 роки	Голодомор, штучно викликаний тоталітарним режимом сталіна, що призвів до загибелі багатьох мільйонів українців.
1929 - 1953 роки	Масові репресії сталінського режиму.
1939 - 1945 роки	У роки Другої світової війни Україна зазнала величезних людських та матеріальних втрат.
1945 рік	Україна стає однією з держав – засновниць ООН.

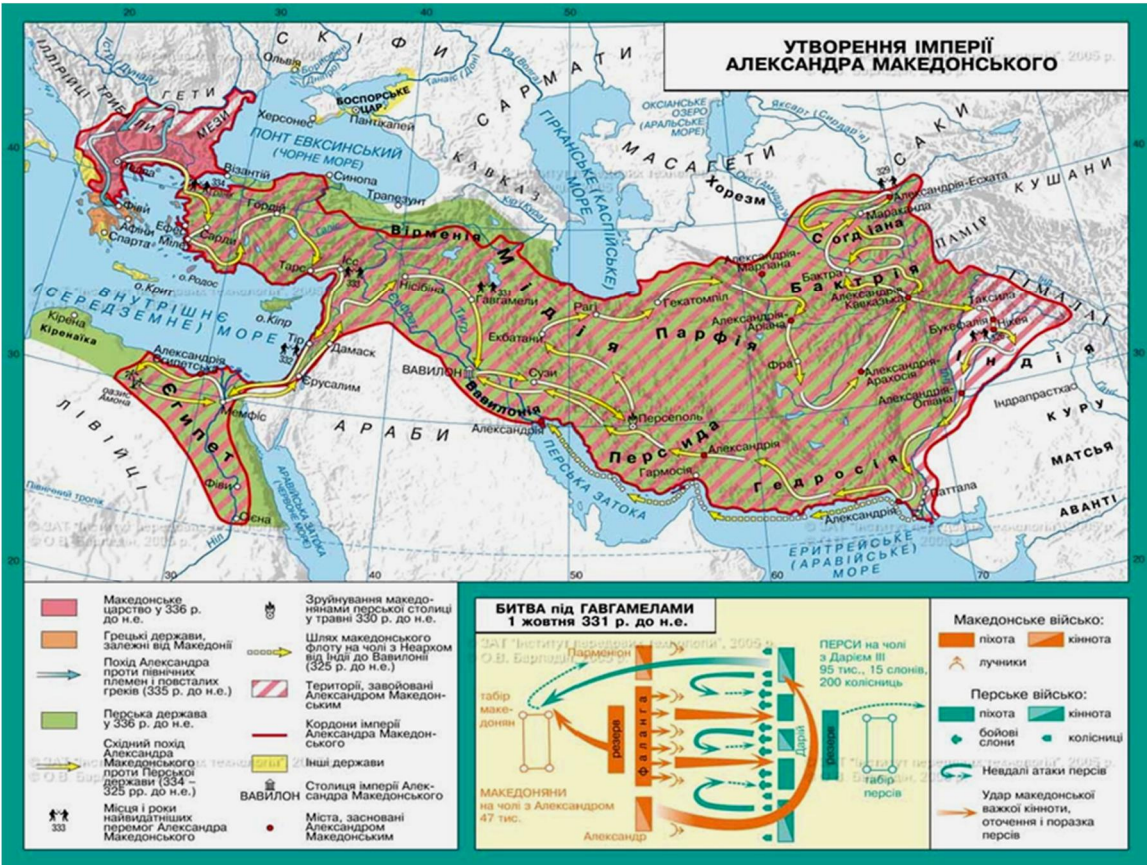
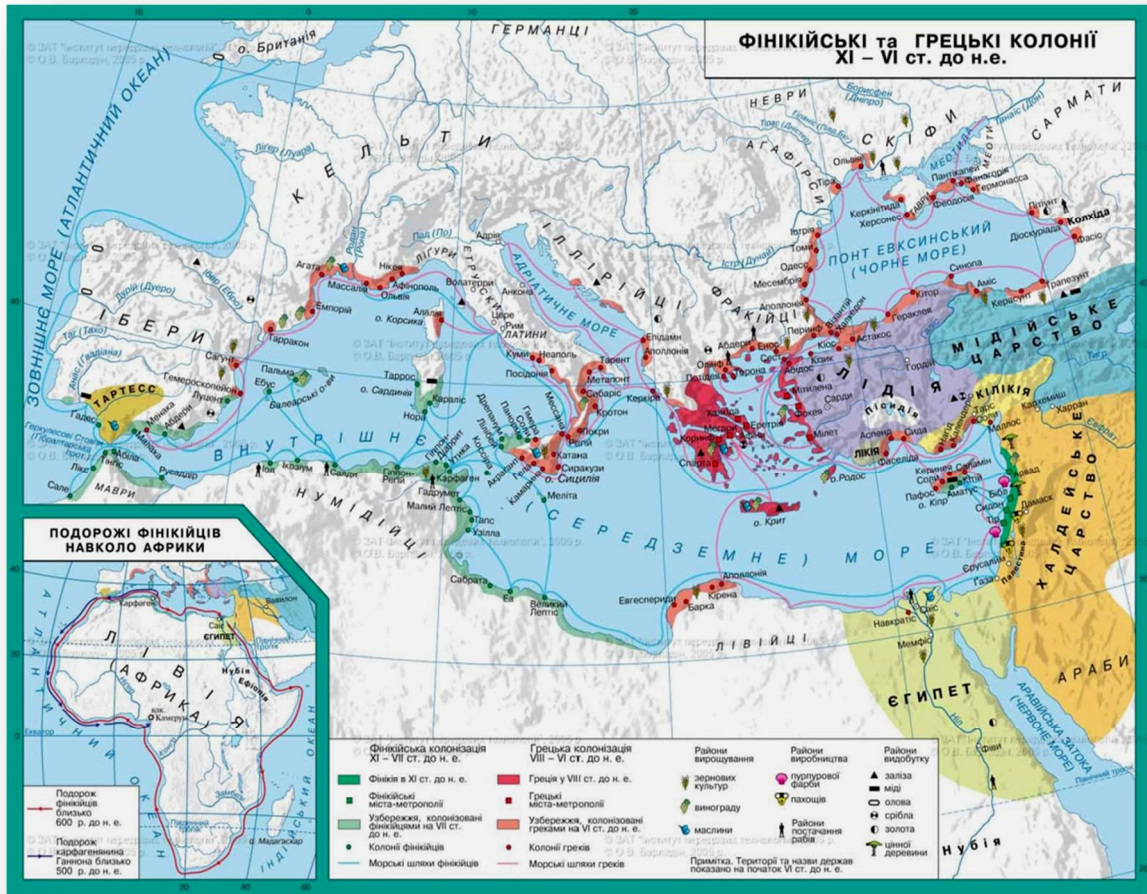
19 лютого 1954 року	Президія Верховної Ради срср ухвалила указ «Про передачу Кримської області зі складу ррфср до складу УРСР»
26 квітня 1986 року	Катастрофа на атомній електростанції в Чорнобилі.
16 липня 1990 року	Верховна Рада України приймає декларацію про державний суверенітет.
24 серпня 1991 року	Акт проголошення незалежності України.
1 грудня 1991 року	Проведення референдуму про незалежність України. Обрання Президентом України Л. Кравчука.
15 січня 1992 року	Ухвала указу Президії Верховної Ради України про Державний гімн України (затверджено мелодію М. Вербицького «Ще не вмерла Україна»).
19 лютого 1992 року	Затвердження Верховною Радою України тризуба малим гербом України.
червень 1994 року	Вибори Президента України. Президентом обрано Л. Кучму.
1 червня 1996 року	Україна, що вперше в історії відмовилася від ядерного статусу, передає росії останній ядерний заряд.
28 червня 1996 року	Прийняття Верховною Радою Конституції незалежної України.
2 вересня 1996 року	Введення національної грошової одиниці – гривні.
жовтень - листопад 1999 року	Президентом обрано Л. Кучму.
жовтень - грудень 2004 року	Вибори Президента України; помаранчева революція.

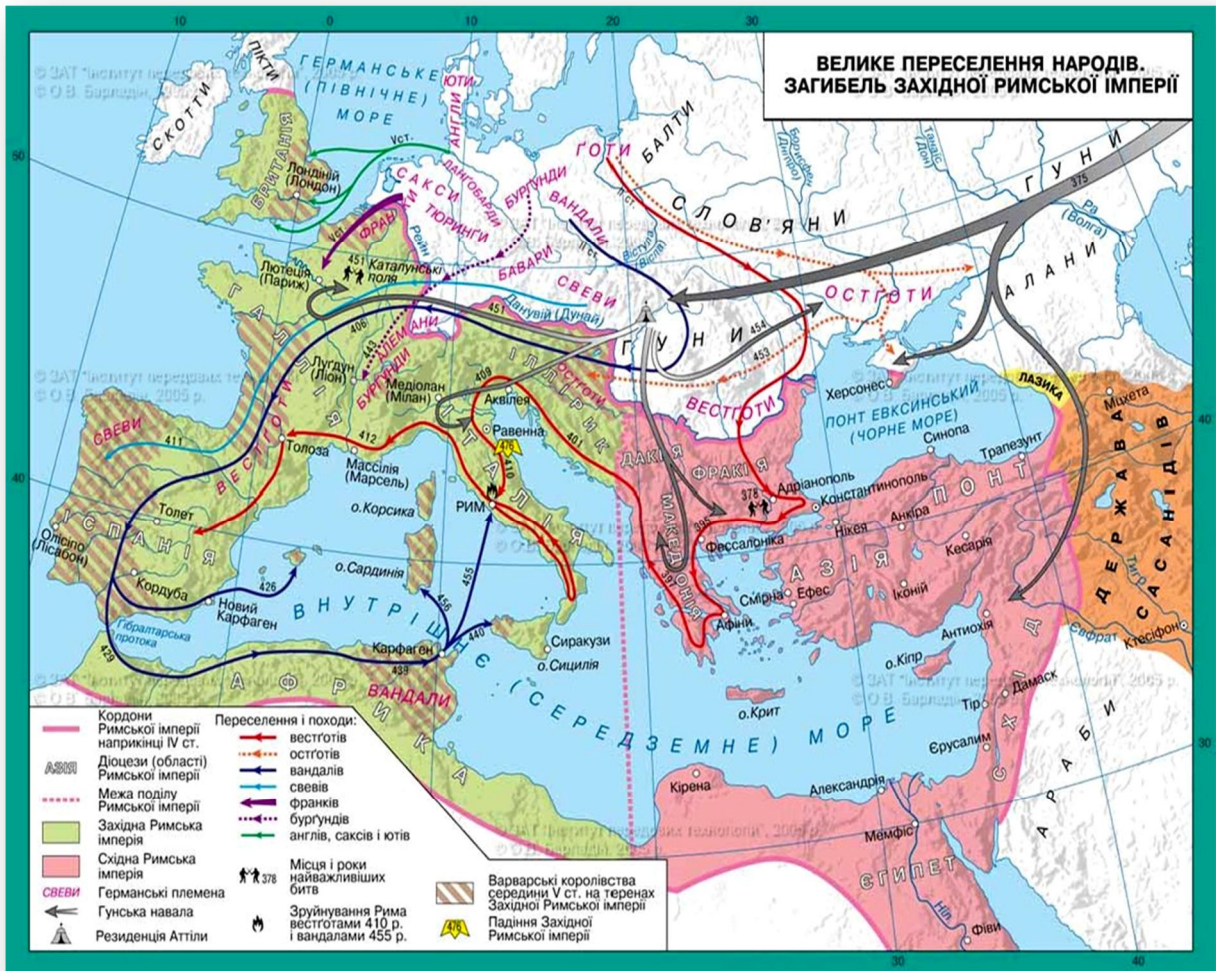
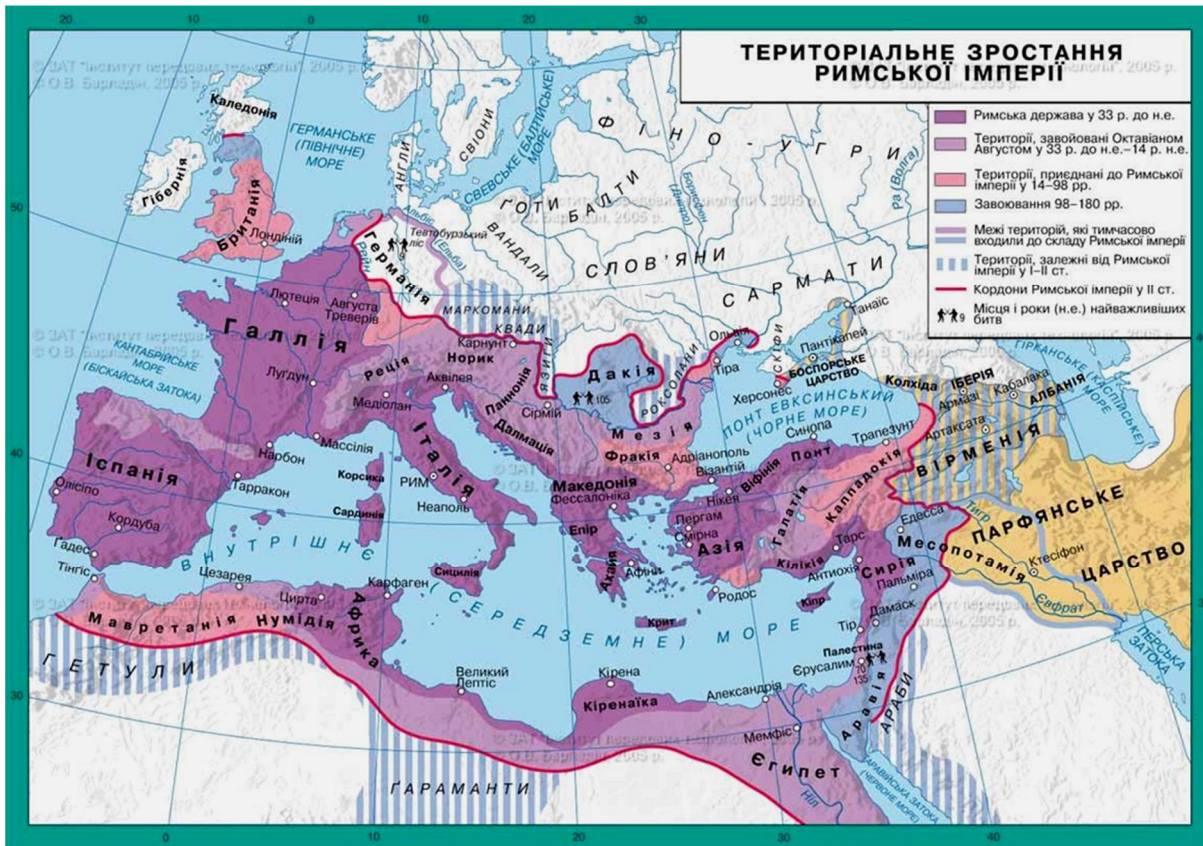
26 грудня 2004 року	Переголосування у другому турі виборів, у результаті якого Президентом України обрано В. Ющенко.
7 лютого 2010 року	Вибори Президента України. Президентом обрано В. Януковича.
16 березня 2014 року	Анексія Автономної Республіки Крим російською федерацією
25 травня 2014 року	Позачергові вибори Президента України. Президентом обрано П. Порошенка.
21 квітня 2019 року	Президентом України обрано В. Зеленського.
17 липня 2020 року	Верховна Рада України прийняла постанову про скорочення кількості районів в Україні. Замість 490 районів було створено 136.
24 лютого 2022 року	Розпочалося повномасштабне російське вторгнення в Україну.
28 липня 2023 року	Верховна Рада України прийняла Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України».

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ ДАВНЬОГО СВІТУ

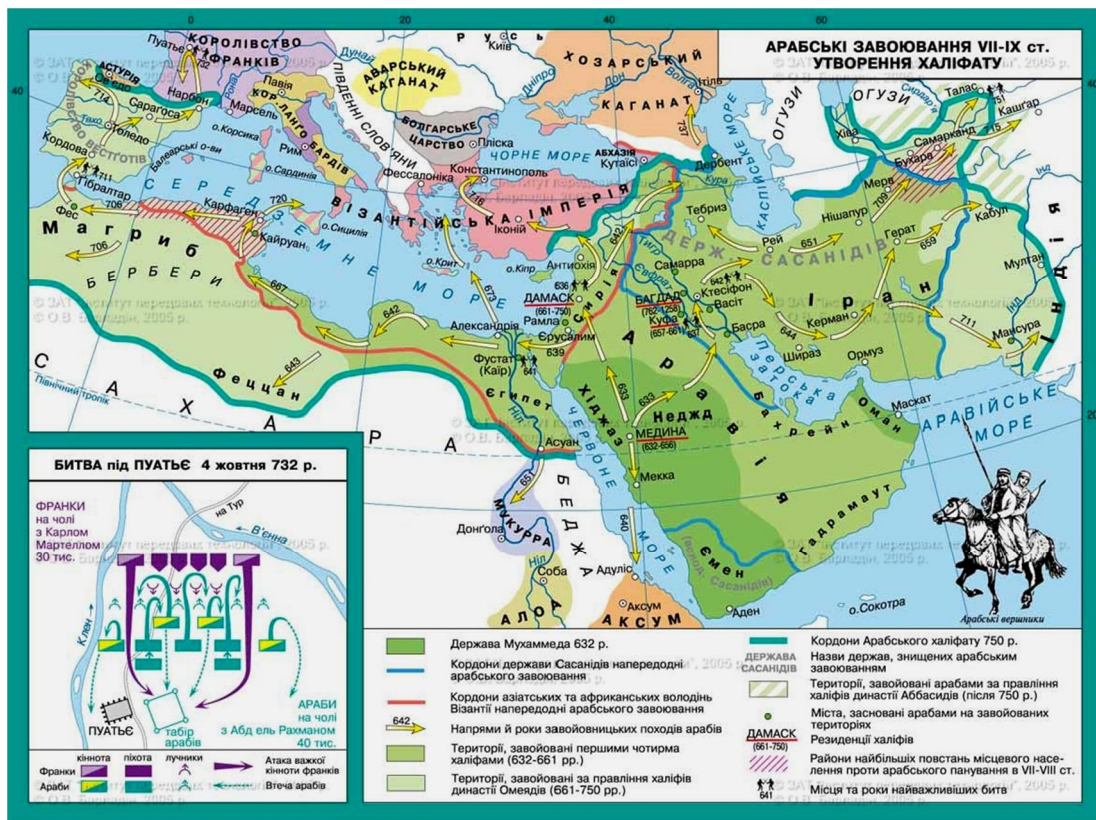

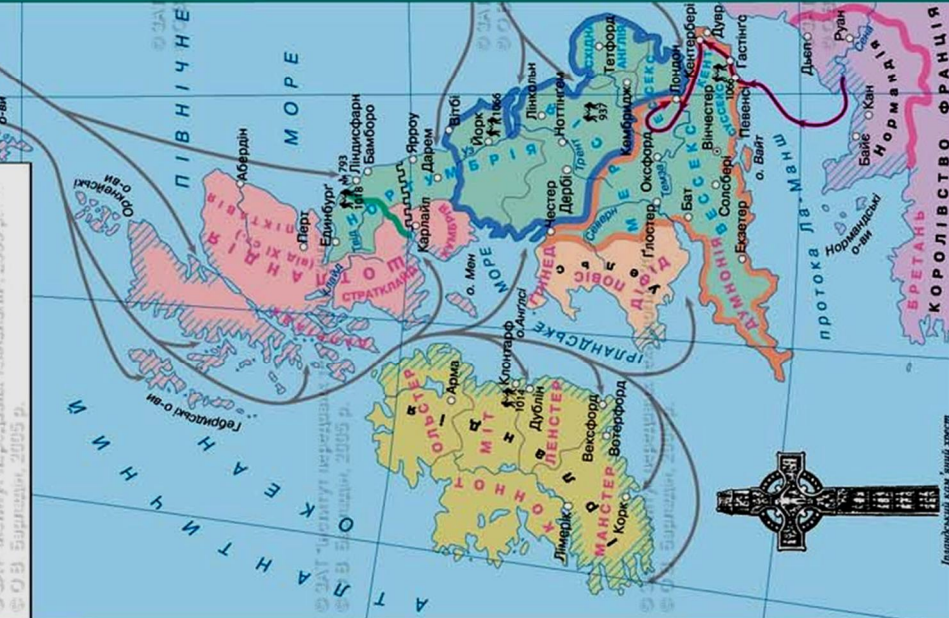

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

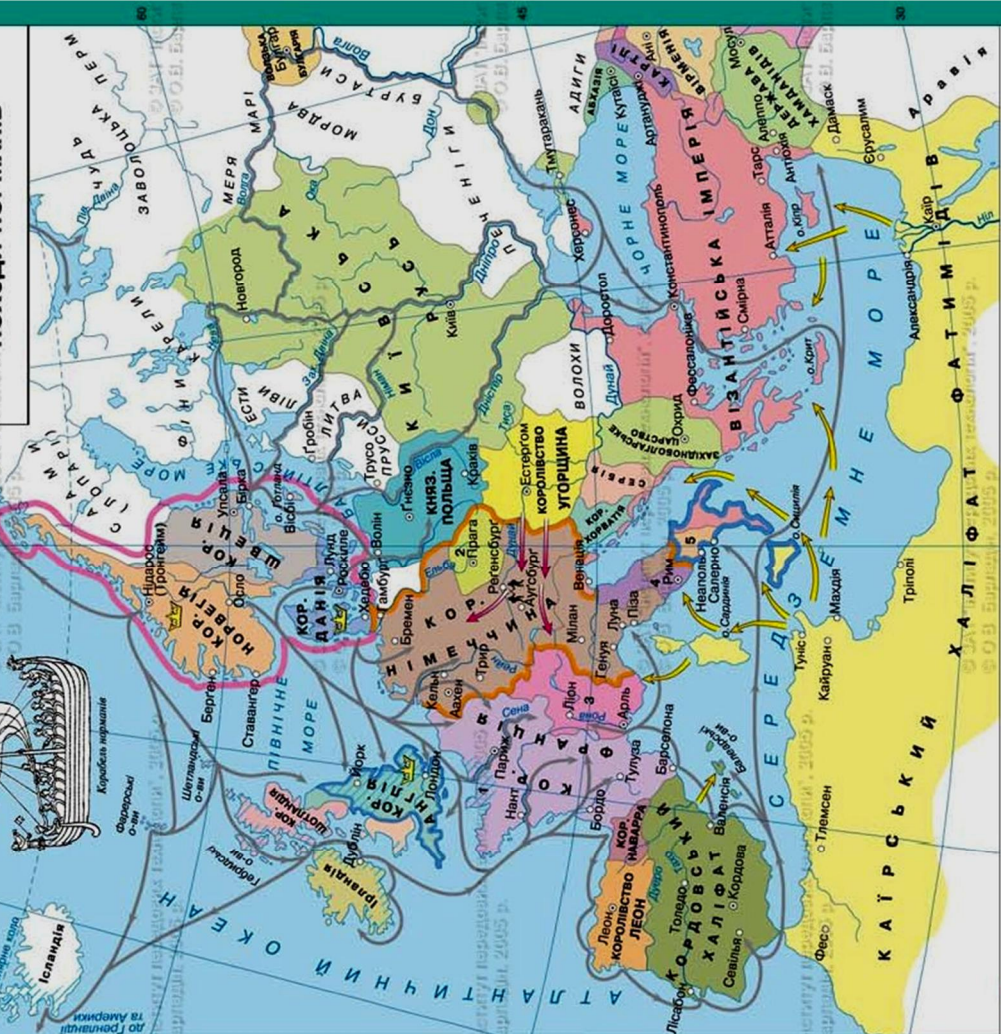

БРИТАНСЬКІ ОСТРОВИ в VII-XI ст.

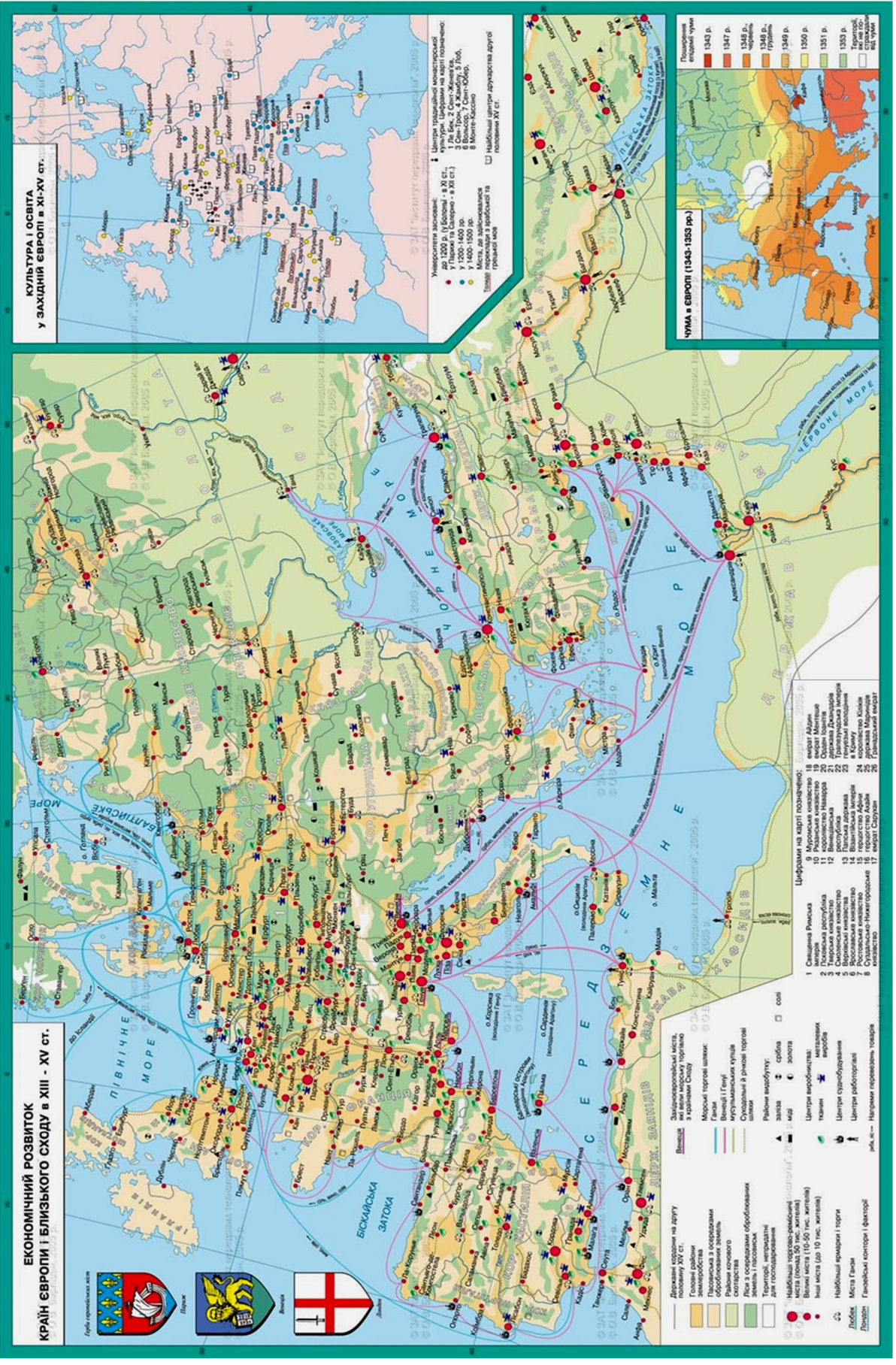

- Райони римського прикордонного валу II ст.
- Королівства англів, саксів і ютів у VII ст.
- Королівства і князівства бриттів, скоттів та піктів
- Королівство Англія за правління Едвигу Вессекського (802-859 рр.)
- Перший напад норманів на британське узбережжя
- Напрями воєнних походів норманів у IX-XI ст.
- Райони норманської колонізації Англійської території, які було захоплено данцями від кінця IX до середини XI ст. (область данського права)
- Володіння Альфреда Великого (871-900 рр.)
- Межі герцогства Нормандія на початку XI ст.
- Похід нормандського герцога Вільгельма проти Англії 1066 р.
- Місія і роки найактивніших битв Англо-шотландський кордон від XII ст.

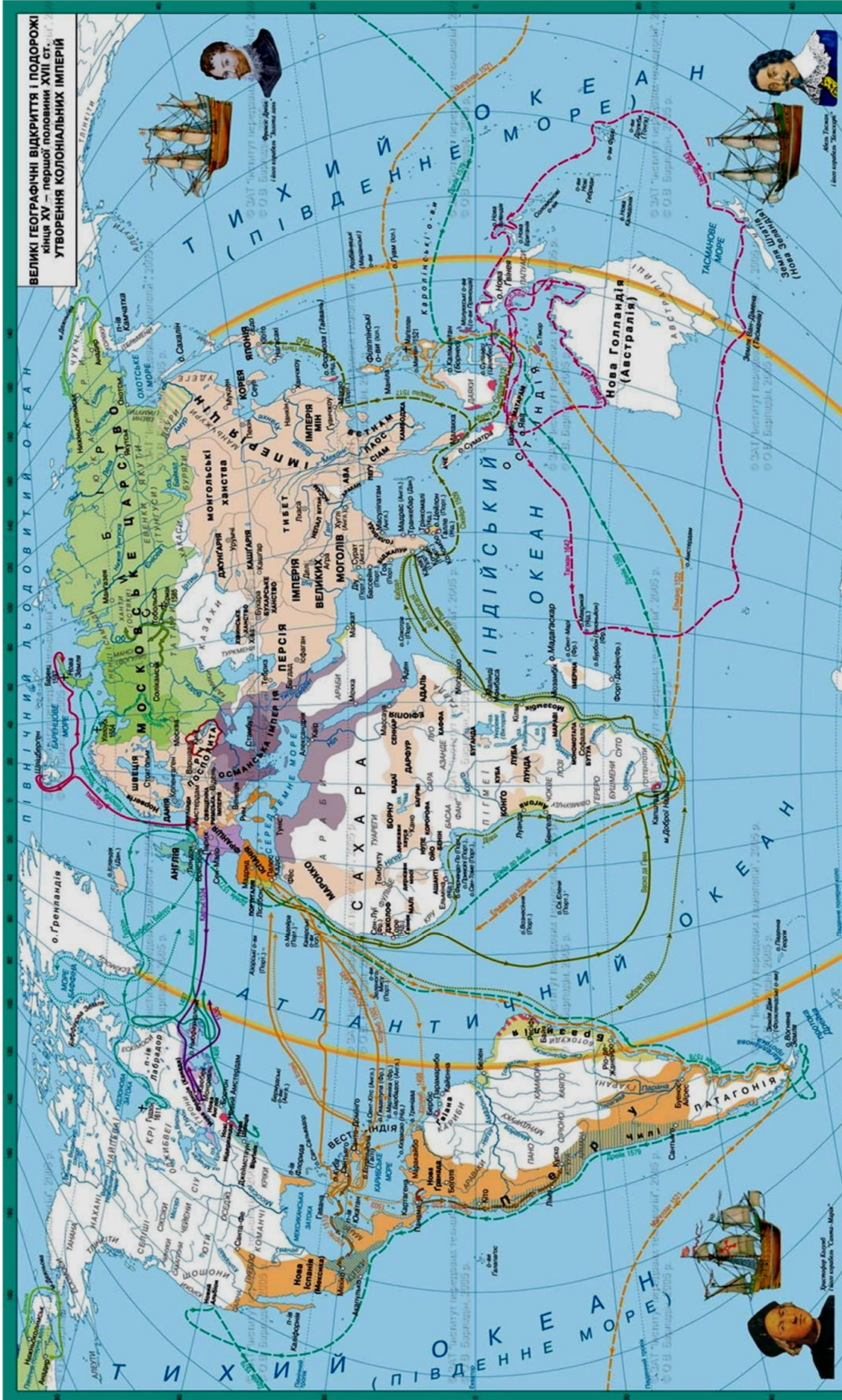
ЄВРОПА в IX-XI ст. ПОХОДИ НОРМАНІВ

- Воєнні походи арабів у IX-X ст.
- Скандинавські країни – батьківщина норманів
- Походи норманів у IX-XI ст.
- Території, які було завоювано та колонізовано норманнами в IX-X ст.
- Території, які було завоювано норманнами в XI ст. Крайні, які були піддані Канаду Великому (1017-1035 рр.)
- Цифрами на карті позначено:
 - 1 герцогство Нормандія
 - 2 князівство Чехія
 - 3 королівство Бурбонів (Арагат)
 - 4 володіння папи Римського
 - 5 лангобардські князівства
- Напади угорців на Німеччину і роном IX ст.
- Кордони Священної Римської імперії
- Кордони держав близько 1000 р.

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ І ПОДРОЖІ
кінець XV – першої половини XVII ст.
УТВОРЕННЯ КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ

Відкриття нових земель і колоніальні імперії:

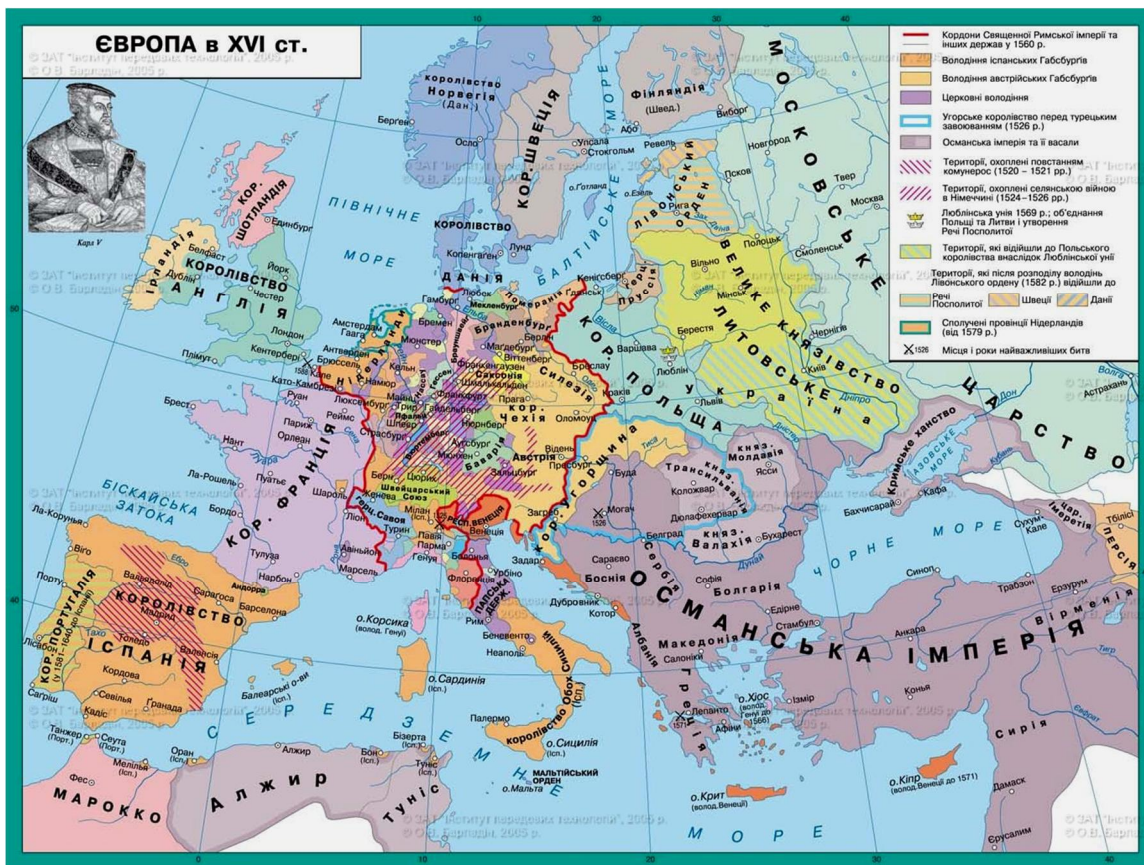
- Відкриття Америки Колумбом (1492-1493 рр.)
- Відкриття Бразилії Васкою да Гама (1498-1499 рр.)
- Відкриття Індії Васкою да Гама (1498-1499 рр.)
- Відкриття Нової Голландії (Австралії) Джеймсом Кук (1770-1771 рр.)
- Відкриття Нової Зеландії Джеймсом Кук (1769-1770 рр.)
- Відкриття Нової Англії Джеймсом Кук (1769-1770 рр.)
- Відкриття Нової Гвінеї Джеймсом Кук (1771-1772 рр.)
- Відкриття Нової Каледонії Джеймсом Кук (1774-1775 рр.)
- Відкриття Нової Зеландії Джеймсом Кук (1769-1770 рр.)
- Відкриття Нової Англії Джеймсом Кук (1769-1770 рр.)
- Відкриття Нової Гвінеї Джеймсом Кук (1771-1772 рр.)
- Відкриття Нової Каледонії Джеймсом Кук (1774-1775 рр.)

Дороги та лінії колоніальних імперій:

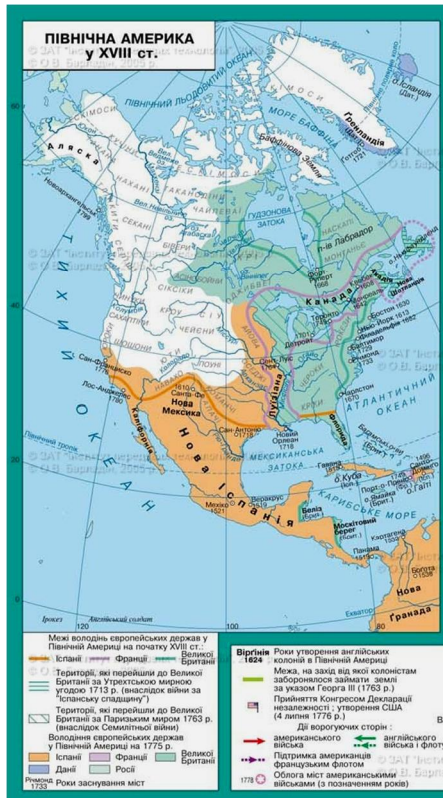
- Дорога португальської імперії (1498-1500 рр.)
- Дорога іспанської імперії (1492-1494 рр.)
- Дорога французької імперії (1604-1605 рр.)
- Дорога голландської імперії (1602-1604 рр.)
- Дорога британської імперії (1607-1609 рр.)
- Дорога російської імперії (1681-1686 рр.)
- Дорога японської імперії (1603-1604 рр.)
- Дорога перської імперії (1602-1603 рр.)
- Дорога могольської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога османської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога шведської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога датської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога норвезької імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога шведської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога датської імперії (1600-1605 рр.)
- Дорога норвезької імперії (1600-1605 рр.)

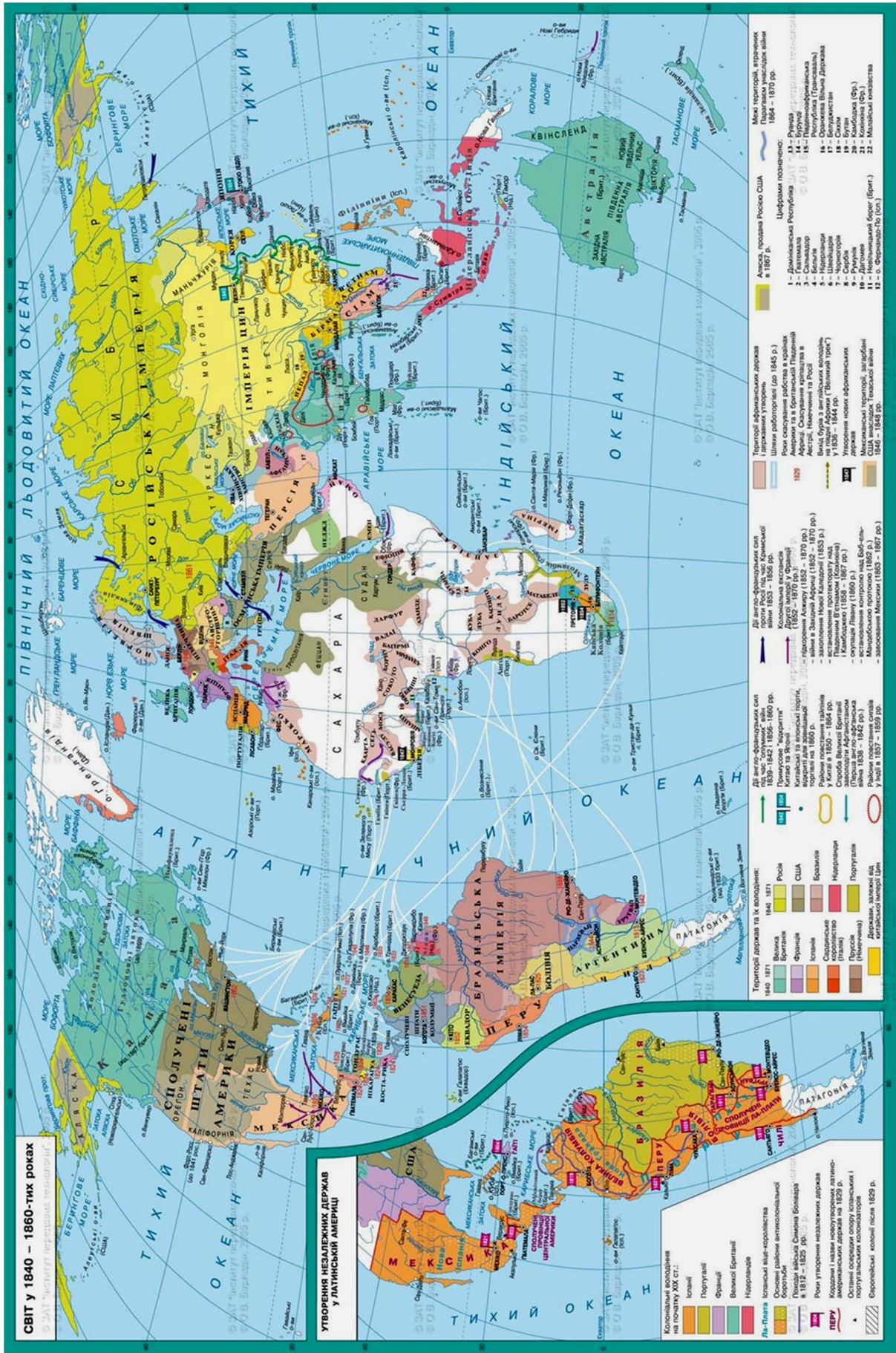
Легенда:

- 1492-1498: Португальська імперія
- 1492-1494: Іспанська імперія
- 1604-1605: Французька імперія
- 1602-1604: Голландська імперія
- 1607-1609: Британська імперія
- 1681-1686: Російська імперія
- 1603-1604: Японська імперія
- 1602-1603: Перська імперія
- 1600-1605: Могольська імперія
- 1600-1605: Османська імперія
- 1600-1605: Шведська імперія
- 1600-1605: Датська імперія
- 1600-1605: Норвезька імперія
- 1600-1605: Шведська імперія
- 1600-1605: Датська імперія
- 1600-1605: Норвезька імперія

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ НОВОГО ЧАСУ

СВІТ У 1840 – 1860-тих роках

УТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

- Колоніальне володіння на початку XIX ст.:
- Іспанія
- Португалія
- Франція
- Великої Британії
- Нідерландів
- Іспанська імперія
- Португальська імперія
- Французька імперія
- Британська імперія
- Іспанська колонія після 1825 р.

Рішувальні битви в центральній Латинській Америці:

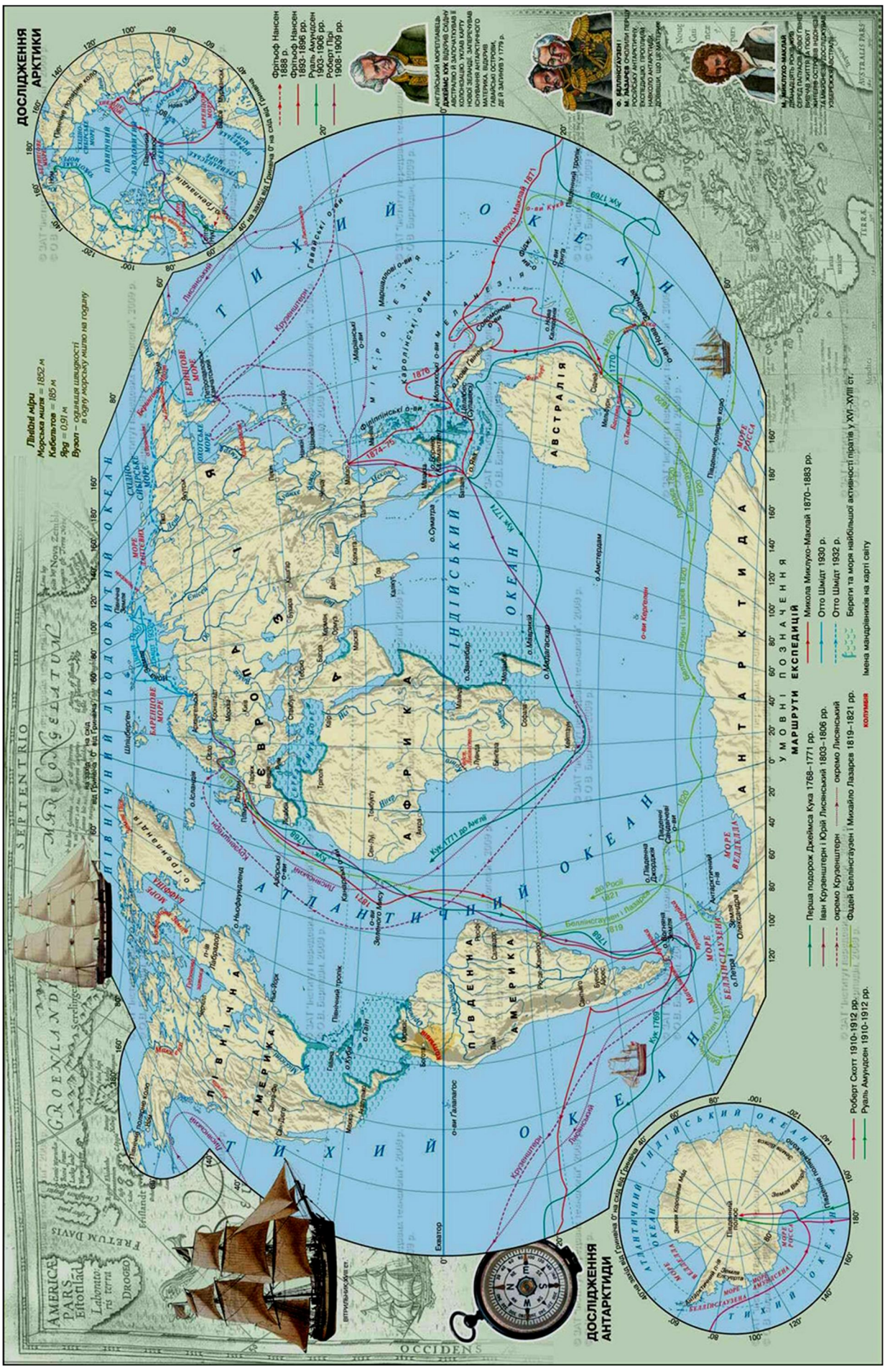
- 1825 – Битва при Іпанема (Бразилія)
- 1826 – Битва при Аконкагуа (Аргентина)
- 1828 – Битва при Сіерра-Леоне (Бразилія)
- 1839 – Битва при Аячакю (Перу)
- 1845 – Битва при Сіерра-Леоне (Бразилія)
- 1851 – Битва при Сіерра-Леоне (Бразилія)
- 1861 – Битва при Сіерра-Леоне (Бразилія)

- Території держав та їх володіння:**
- 1840-1871: Велика Британія, Франція, Іспанія, Сполучені Штати Америки, Пруссія (Німеччина), Португалія
 - 1846-1871: Росія
 - 1847-1871: США
 - 1848-1871: Бразилія
 - 1852-1871: Перу
 - 1853-1871: Аргентина
 - 1854-1871: Чилі

- Діалогізація, фінансування, торговельні шляхи:**
- 1809: Шлях слюди в Америкі та в Бразилії
 - 1817: Велика бурею з англійськими володіннями на північній Америці
 - 1820: Міжконтинентальний канал
 - 1825: Трансатлантична торговельна шляха
 - 1830: Шлях слюди в Америкі та в Бразилії
 - 1840: Шлях слюди в Америкі та в Бразилії
 - 1850: Шлях слюди в Америкі та в Бразилії
 - 1860: Шлях слюди в Америкі та в Бразилії

- Території африканських держав:**
- 1801: Велика Британія
 - 1802: Велика Британія
 - 1803: Велика Британія
 - 1804: Велика Британія
 - 1805: Велика Британія
 - 1806: Велика Британія
 - 1807: Велика Британія
 - 1808: Велика Британія
 - 1809: Велика Британія
 - 1810: Велика Британія
 - 1811: Велика Британія
 - 1812: Велика Британія
 - 1813: Велика Британія
 - 1814: Велика Британія
 - 1815: Велика Британія
 - 1816: Велика Британія
 - 1817: Велика Британія
 - 1818: Велика Британія
 - 1819: Велика Британія
 - 1820: Велика Британія
 - 1821: Велика Британія
 - 1822: Велика Британія
 - 1823: Велика Британія
 - 1824: Велика Британія
 - 1825: Велика Британія
 - 1826: Велика Британія
 - 1827: Велика Британія
 - 1828: Велика Британія
 - 1829: Велика Британія
 - 1830: Велика Британія
 - 1831: Велика Британія
 - 1832: Велика Британія
 - 1833: Велика Британія
 - 1834: Велика Британія
 - 1835: Велика Британія
 - 1836: Велика Британія
 - 1837: Велика Британія
 - 1838: Велика Британія
 - 1839: Велика Британія
 - 1840: Велика Британія
 - 1841: Велика Британія
 - 1842: Велика Британія
 - 1843: Велика Британія
 - 1844: Велика Британія
 - 1845: Велика Британія
 - 1846: Велика Британія
 - 1847: Велика Британія
 - 1848: Велика Британія
 - 1849: Велика Британія
 - 1850: Велика Британія
 - 1851: Велика Британія
 - 1852: Велика Британія
 - 1853: Велика Британія
 - 1854: Велика Британія
 - 1855: Велика Британія
 - 1856: Велика Британія
 - 1857: Велика Британія
 - 1858: Велика Британія
 - 1859: Велика Британія
 - 1860: Велика Британія
 - 1861: Велика Британія
 - 1862: Велика Британія
 - 1863: Велика Британія
 - 1864: Велика Британія
 - 1865: Велика Британія
 - 1866: Велика Британія
 - 1867: Велика Британія
 - 1868: Велика Британія
 - 1869: Велика Британія
 - 1870: Велика Британія
 - 1871: Велика Британія
 - 1872: Велика Британія
 - 1873: Велика Британія
 - 1874: Велика Британія
 - 1875: Велика Британія
 - 1876: Велика Британія
 - 1877: Велика Британія
 - 1878: Велика Британія
 - 1879: Велика Британія
 - 1880: Велика Британія
 - 1881: Велика Британія
 - 1882: Велика Британія
 - 1883: Велика Британія
 - 1884: Велика Британія
 - 1885: Велика Британія
 - 1886: Велика Британія
 - 1887: Велика Британія
 - 1888: Велика Британія
 - 1889: Велика Британія
 - 1890: Велика Британія
 - 1891: Велика Британія
 - 1892: Велика Британія
 - 1893: Велика Британія
 - 1894: Велика Британія
 - 1895: Велика Британія
 - 1896: Велика Британія
 - 1897: Велика Британія
 - 1898: Велика Британія
 - 1899: Велика Британія
 - 1900: Велика Британія
 - 1901: Велика Британія
 - 1902: Велика Британія
 - 1903: Велика Британія
 - 1904: Велика Британія
 - 1905: Велика Британія
 - 1906: Велика Британія
 - 1907: Велика Британія
 - 1908: Велика Британія
 - 1909: Велика Британія
 - 1910: Велика Британія
 - 1911: Велика Британія
 - 1912: Велика Британія
 - 1913: Велика Британія
 - 1914: Велика Британія
 - 1915: Велика Британія
 - 1916: Велика Британія
 - 1917: Велика Британія
 - 1918: Велика Британія
 - 1919: Велика Британія
 - 1920: Велика Британія
 - 1921: Велика Британія
 - 1922: Велика Британія
 - 1923: Велика Британія
 - 1924: Велика Британія
 - 1925: Велика Британія
 - 1926: Велика Британія
 - 1927: Велика Британія
 - 1928: Велика Британія
 - 1929: Велика Британія
 - 1930: Велика Британія
 - 1931: Велика Британія
 - 1932: Велика Британія
 - 1933: Велика Британія
 - 1934: Велика Британія
 - 1935: Велика Британія
 - 1936: Велика Британія
 - 1937: Велика Британія
 - 1938: Велика Британія
 - 1939: Велика Британія
 - 1940: Велика Британія
 - 1941: Велика Британія
 - 1942: Велика Британія
 - 1943: Велика Британія
 - 1944: Велика Британія
 - 1945: Велика Британія
 - 1946: Велика Британія
 - 1947: Велика Британія
 - 1948: Велика Британія
 - 1949: Велика Британія
 - 1950: Велика Британія
 - 1951: Велика Британія
 - 1952: Велика Британія
 - 1953: Велика Британія
 - 1954: Велика Британія
 - 1955: Велика Британія
 - 1956: Велика Британія
 - 1957: Велика Британія
 - 1958: Велика Британія
 - 1959: Велика Британія
 - 1960: Велика Британія
 - 1961: Велика Британія
 - 1962: Велика Британія
 - 1963: Велика Британія
 - 1964: Велика Британія
 - 1965: Велика Британія
 - 1966: Велика Британія
 - 1967: Велика Британія
 - 1968: Велика Британія
 - 1969: Велика Британія
 - 1970: Велика Британія
 - 1971: Велика Британія
 - 1972: Велика Британія
 - 1973: Велика Британія
 - 1974: Велика Британія
 - 1975: Велика Британія
 - 1976: Велика Британія
 - 1977: Велика Британія
 - 1978: Велика Британія
 - 1979: Велика Британія
 - 1980: Велика Британія
 - 1981: Велика Британія
 - 1982: Велика Британія
 - 1983: Велика Британія
 - 1984: Велика Британія
 - 1985: Велика Британія
 - 1986: Велика Британія
 - 1987: Велика Британія
 - 1988: Велика Британія
 - 1989: Велика Британія
 - 1990: Велика Британія
 - 1991: Велика Британія
 - 1992: Велика Британія
 - 1993: Велика Британія
 - 1994: Велика Британія
 - 1995: Велика Британія
 - 1996: Велика Британія
 - 1997: Велика Британія
 - 1998: Велика Британія
 - 1999: Велика Британія
 - 2000: Велика Британія
 - 2001: Велика Британія
 - 2002: Велика Британія
 - 2003: Велика Британія
 - 2004: Велика Британія
 - 2005: Велика Британія
 - 2006: Велика Британія
 - 2007: Велика Британія
 - 2008: Велика Британія
 - 2009: Велика Британія
 - 2010: Велика Британія
 - 2011: Велика Британія
 - 2012: Велика Британія
 - 2013: Велика Британія
 - 2014: Велика Британія
 - 2015: Велика Британія
 - 2016: Велика Британія
 - 2017: Велика Британія
 - 2018: Велика Британія
 - 2019: Велика Британія
 - 2020: Велика Британія
 - 2021: Велика Британія
 - 2022: Велика Британія
 - 2023: Велика Британія
 - 2024: Велика Британія

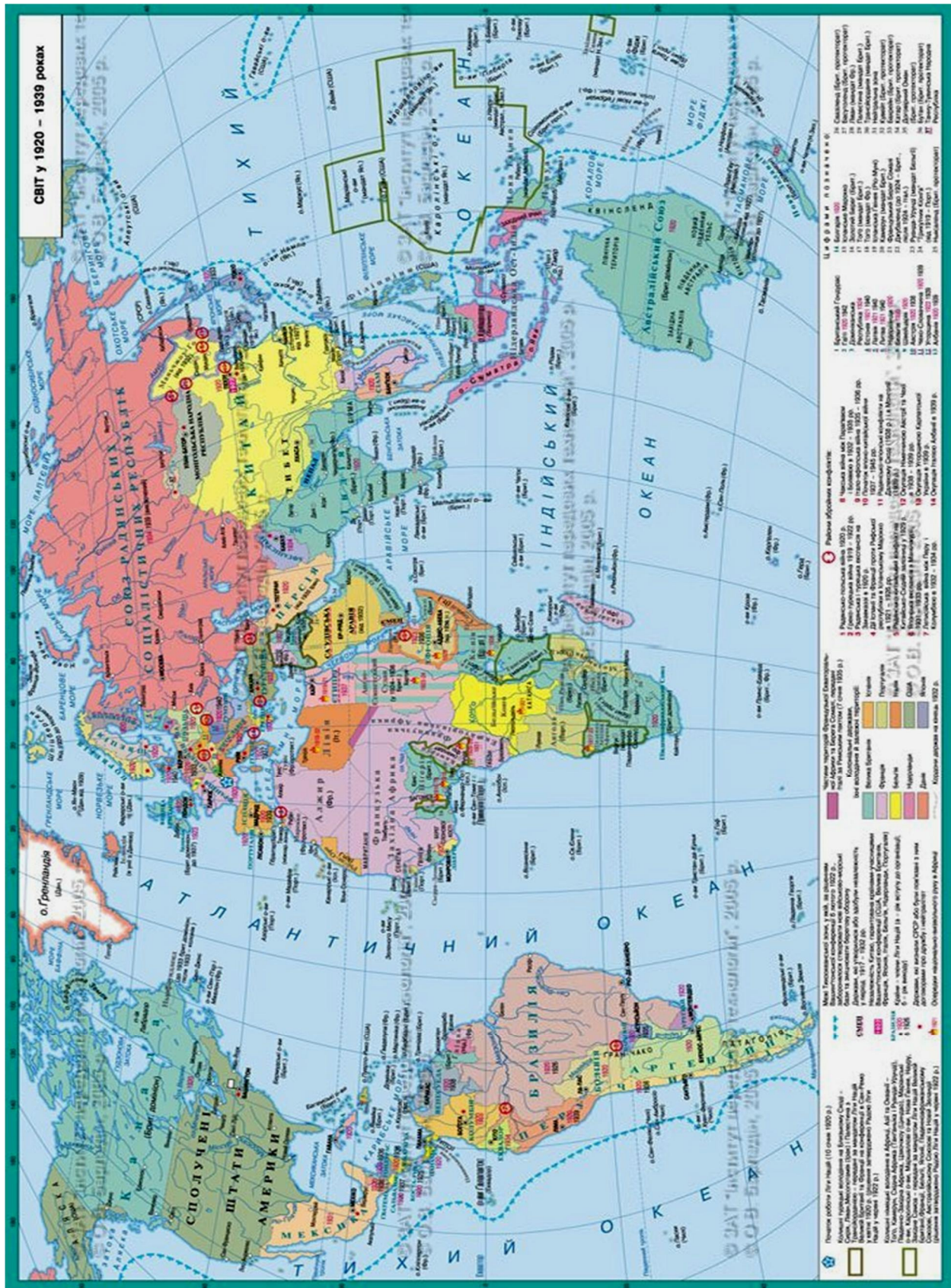
- Цифри позначено:**
- 1 – Домініканська Республіка
 - 2 – Гватемала
 - 3 – Еквадор
 - 4 – Бразилія
 - 5 – Колумбія
 - 6 – Венесуела
 - 7 – Болівія
 - 8 – Перу
 - 9 – Чилі
 - 10 – Аргентина
 - 11 – Парагвай
 - 12 – Уругвай
 - 13 – Ассирія
 - 14 – Сирія
 - 15 – Ізраїль
 - 16 – Єгипет
 - 17 – Саудівська Аравія
 - 18 – Йорданія
 - 19 – Іран
 - 20 – Афганістан
 - 21 – Пакистан
 - 22 – Індія

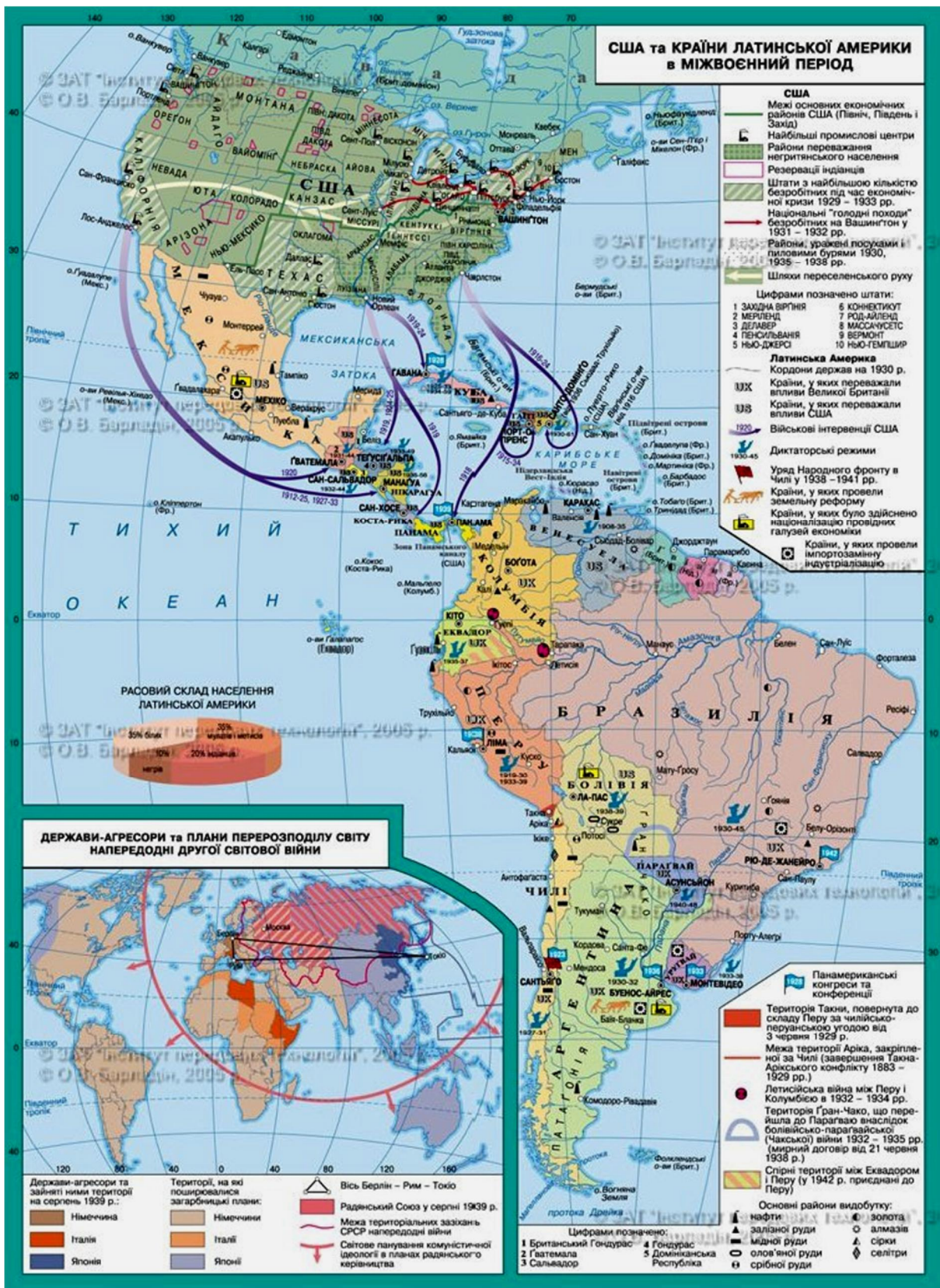

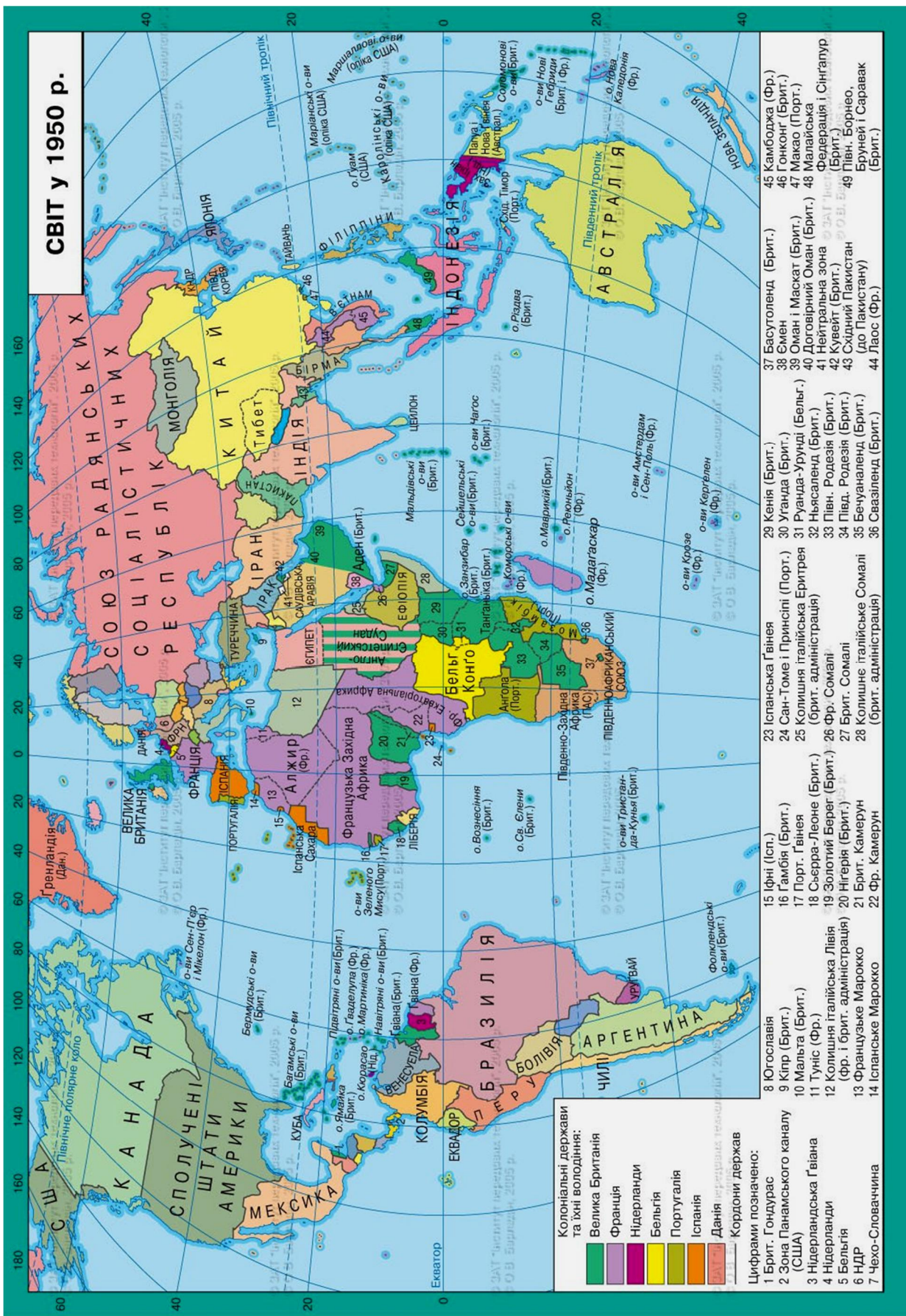

Додаток Ж

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

СВІТ у 1950 р.

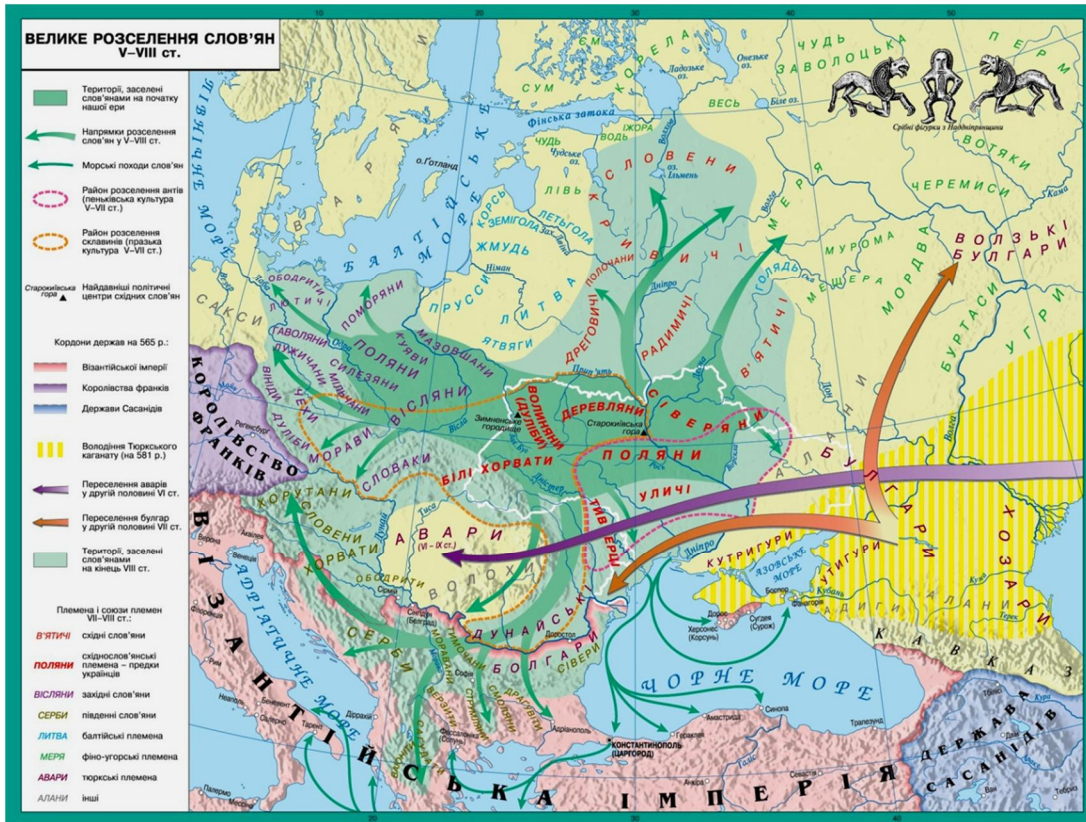
Колоніальні держави та їхні володіння:	
	Велика Британія
	Франція
	Нідерланди
	Бельгія
	Португалія
	Іспанія
	Данія
	Кордонні держави

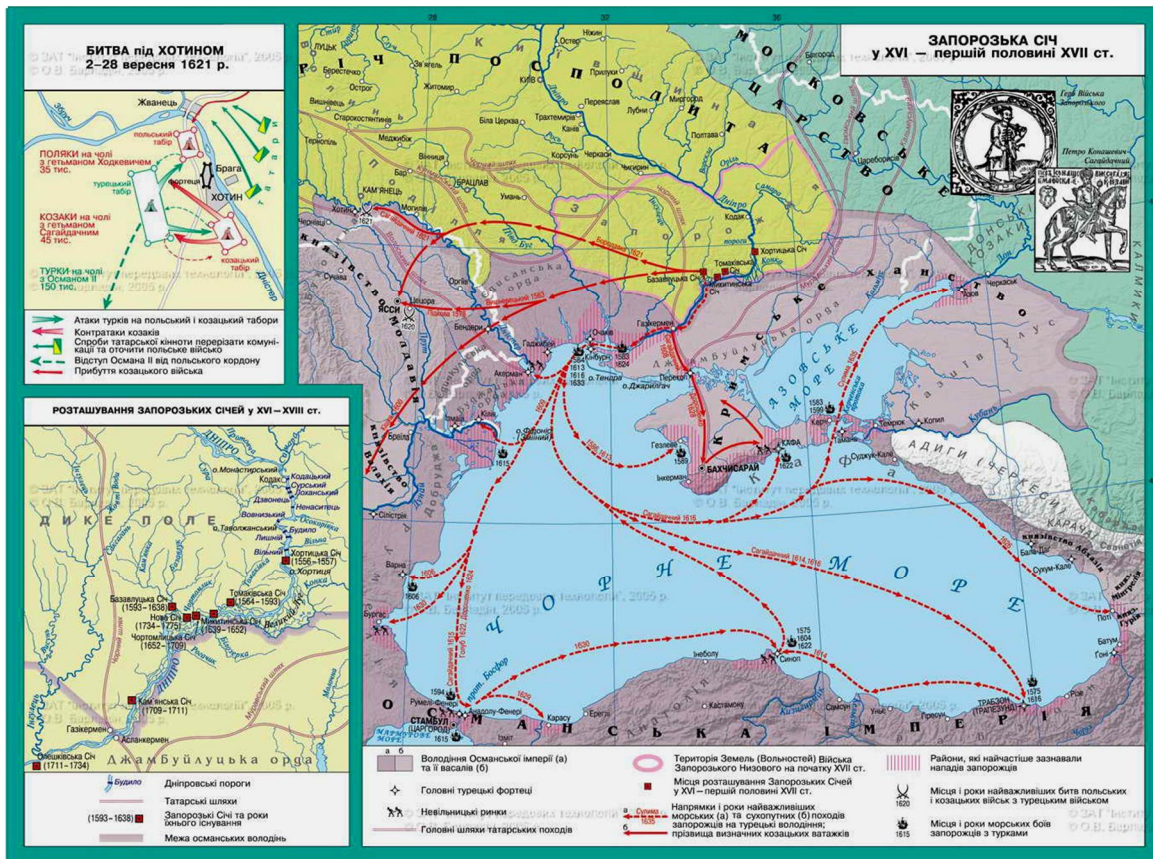
Цифрами позначено:	
1	Брит. Гондурас
2	Зона Панамського каналу (США)
3	Нідерландська Гвіана
4	Нідерланди
5	Бельгія
6	НДР
7	Чехо-Словаччина
8	Югославія
9	Кіпр (Брит.)
10	Мальта (Брит.)
11	Туніс (Фр.)
12	Колішня італійська Лівія (Фр. і Брит. адміністрація)
13	Французьке Марокко
14	Іспанське Марокко
15	Іфі (Ісп.)
16	Гамбія (Брит.)
17	Порт. Гвінея
18	Сьєрра-Леоне (Брит.)
19	Золотий Берег (Брит.)
20	Нігерія (Брит.)
21	Брит. Камерун
22	Фр. Камерун
23	Іспанська Гвінея
24	Сан-Томе і Принсіпі (Порт.)
25	Колішня італійська Еритрея (Брит. адміністрація)
26	Брит. Сомалі
27	Фр. Сомалі
28	Колішня італійське Сомалі (Брит. адміністрація)
29	Кенія (Брит.)
30	Уганда (Брит.)
31	Руанда-Урунді (Бельг.)
32	Ньсапенд (Брит.)
33	Півн. Родезія (Брит.)
34	Півд. Родезія (Брит.)
35	Бечуаналенд (Брит.)
36	Свазіленд (Брит.)
37	Басутоленд (Брит.)
38	Емен
39	Оман і Маскат (Брит.)
40	Договірний Оман (Брит.)
41	Нейтральна зона Федерації і Сінгапур (Брит.)
42	Кувейт (Брит.)
43	Східний Пакистан (до Пакистану)
44	Лаос (Фр.)
45	Камбоджа (Фр.)
46	Гонконг (Брит.)
47	Макао (Порт.)
48	Малайська Федерация і Сінгапур (Брит.)
49	Півн. Борнео, Бруней і Саравак (Брит.)

СВІТ у 2024 р.

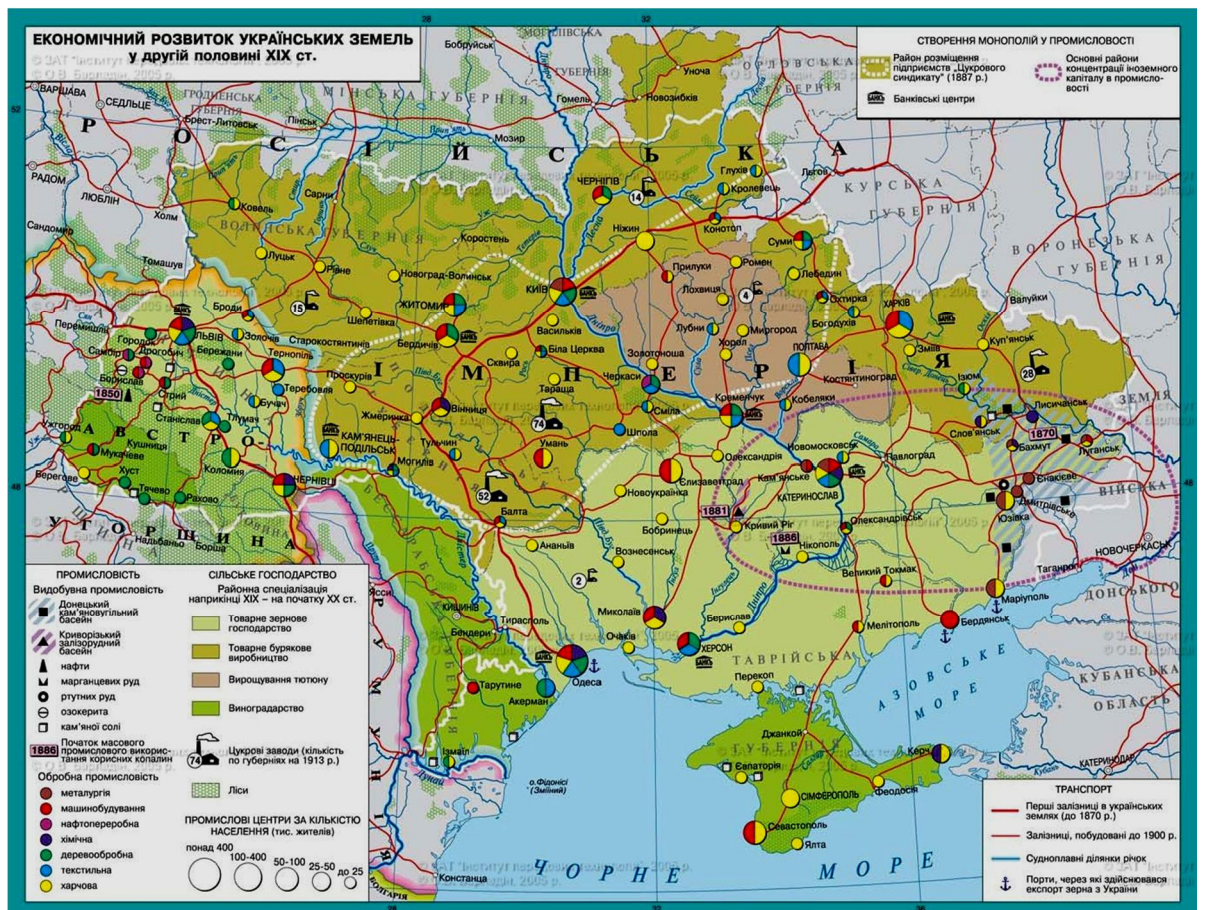

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

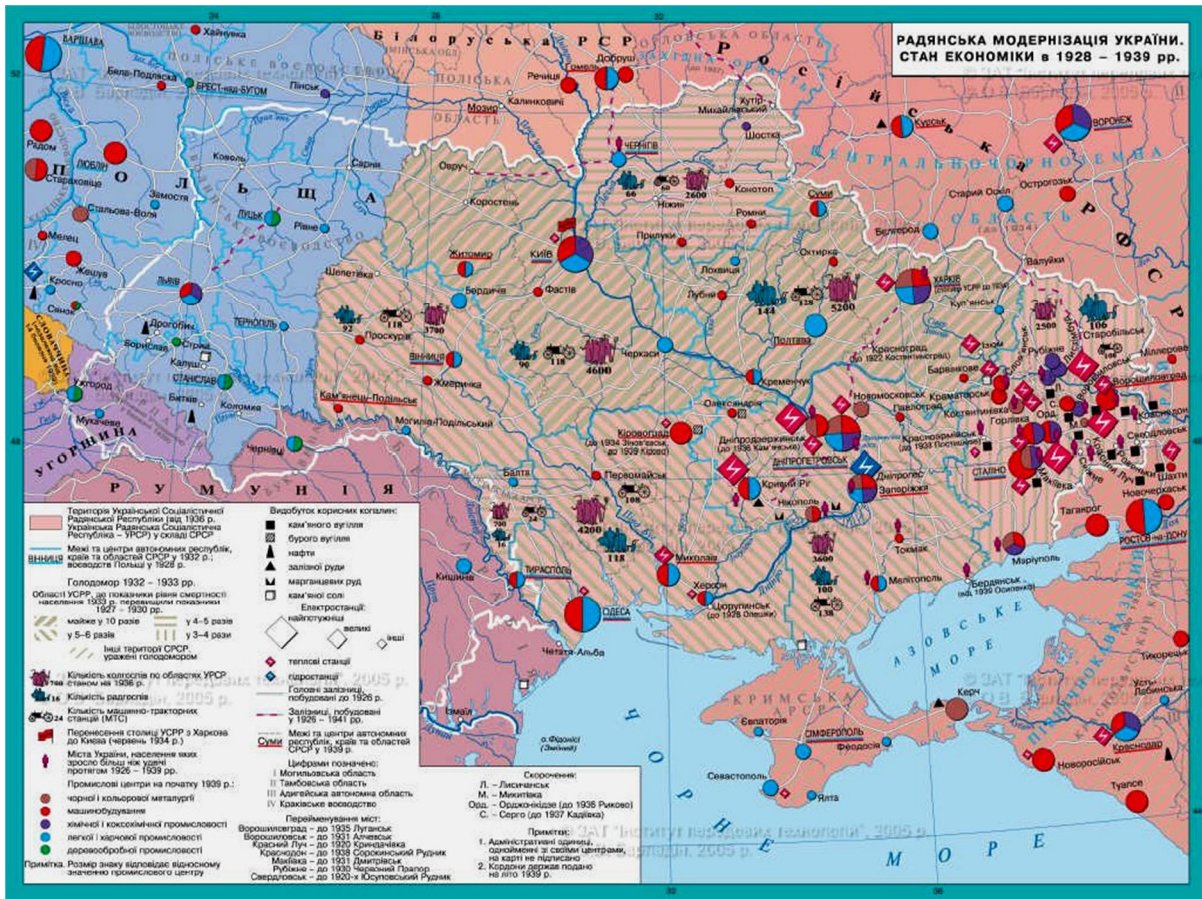

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. 1921 - 1954 РР.

Масштаб 1:8 000 000

Навчальне видання

ОЛЕКСАНДР БЕЗДУХОВ

ПРАКТИКУМ
З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – О. В. Борщ

Книга друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку 01.05.24 р.
Гарнітура Times
Замовлення № 98

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 1,7
Ум. друк. арк. 4,18

Папір офсетний
Електронне вид-ня

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631) 7–19–72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.